

Bradford
102

A JELENKORI
SOCIALISMUSRÓL.

102
801

IRTA

EISENSTÄDTER LUKÁCS.

9.

BUDAPEST.

KIADJA RÁTH MÓR.

1878.

Ára 80 kr.

4.

A JELENKORI SOCIALISMUSRÓL.

IRTA

VEISENSTÄDTER LUKÁCS.

KÜLÖN LENYOMAT A «BUDAPESTI SZEMLE» 32. ÉS 33. FÜZETÉBŐL.

BUDAPEST.
KIADJA RÁTH MÓR.

1878.

DE BALLAGI GÉZA.

A JELENKORI SOCIALISMUSRÓL. *)

Szabadság, egyenlőség, testvériség! E szavakat írta zászlajára a francia nagy forradalom, vezéreltetve inkább emberszeretet és rajongó képzelőtehetség, nemzetök e kiváló sajátsága, mint ama fogalmak tökéletes felfogása által. Nem is sejtették, hogy az emberiség fejlődése történetében épen azon szavak oly eltérő, egymást kizáró törekvéseknek fognak jeligéül szolgálni, a mint ezt századunk eszmefejlődési története visszatükrözi; nem képzelhették, hogy az út a szabadságtól az egyenlőséghez és testvériséghez csak ugyanazon társadalom romjain épülhet, a melyet azon vezérelvek kitűzése mellett szerveztek és alapítottak meg; nem álmodták, hogy az az osztályszellem, mely a harmadik rendet győzelemre vezette, már föltétlenül magában hordja, mint történelmi következményt, a negyedik rendet. A negyedik rendben kife-

*) Schäfte: *Capitalismus und Socialismus*. Ugyanaz: *Gesellschaftliches System*. Ugyanaz: *Quintessenz des Socialismus*. Stein L.: *Gegenwart* (1848 és 1849-ben megjelent I. és II. kötetei), *Die sociale Bewegung der Gegenwart* című czikksorozat. Thornton: *On labour*. Holyoake G. J.: *History of cooperation*. Dr. Dühring E.: *Cursus der National- und Socialökonomie*. Engels F.: *Die Lage der arbeitenden Klasse in England*. Villetard E.: *Histoire de l'Internationale*. Testut Oskár: *L'association internationale des travailleurs*. Busch Mór: *Zur Geschichte der Internationale*. Eichhoff V.: *Die internationale Arbeiter-Association*. Dr. Jäger Jenő: *Der moderne Socialismus*.

jezésre és érvényesülésre törekvő osztályszellem a jelenkor socialismusa.

Korunk tudományos törekvéseinek egyik irányelve a népszerűsítés. Míg, még századunk első negyedében is, szertették kivált a németek a tudományt oly alakban előadni, hogy az elvontságánál fogva csak a szaktudósoknak vagy a legműveltebbeknek volt megérthető, a legújabb kor tudósai — néhány nem dicséretes kivétellel — törekszenek a legelvontabb nemzetgazdasági, philosophiai, politikai stb. tanokat az avatlanok részére is hozzáférhető alakba öltetni. Hogy ez irány nem maradhat befolyás nélkül egész társadalmunk fejlődésére, a fölötte uralkodó eszmekörre, az tagadhatatlan, szint úgy mint azon igazság: hogy az általános műveltségi fok emelkedése, az előítéletek eloszlatása, az emberiség hatalmának és uralmának a természeti erők fölötti növekedése a társadalmi rendre visszahatással kell hogy legyen. E körülmények befolyását leginkább két jelenségben véljük feltalálni. Az egyik az intenzív küzdelem újabb politikai és társadalmi formákért; a másik az ember rendeltetése fölött megváltozott nézpon — a materialismus. Ez a két jelenség egyidejűleg tűnik föl és látszólagosan nincs egymással ellentétben; behatóbb és szigorúbb vizsgálat után azonban két szétirányuló vonalhoz hasonlítható. Az egyik vonalnak végpontja a szabadság — az idealismus; a másiknak végpontja az egyenlőség — a materialismus. Az első irány, rendszere egész következetességével minden törekvést visszavezet az egyénre; ennek mentől szabadabb fejlődésében, mentől tökéletesebb biztosításában gondolja elérhetni az egész emberiség legnagyobb jólétét; rendszerében történelmi, mivel az embert olyannak fogadja el, a milyennek az több ezredévi művelődés után fejlődött, s annak a tapasztalat nyomán fölismeri vélt természetéhez alkalmazza társadalmi intézményeit és társadalmi úton akarja szabadon, természetesen tökéletesbíteni s az eszményi célhoz mindig közelebb-közelebb vezetni. Ez az irány kifejezhető a következő tételben: Az összes emberiség az egyéni szabadság útján

boldogítandó; ha az egyén szabad, akkor természeténél fogva boldog is, ha pedig az egyén boldog, akkor az egyének összege, a társadalom is megfelelően feladatának, az által boldog. A másik irány szerint nem az egyén által boldogul a társadalom, hanem a társadalom által az egyén. Előtte az egyéni szabadság anarchia. Az ember czélja nem az egyéni alapon való fejlődés, nem az egyénnek érvényesülése az egészben és úgy azután az egésznek emelkedése az egyén által, hanem megfordítva; szabad csak az egész, a társadalom legyen, abban pedig az egyenlő egyének a számokra az egész által kijelölendő helyen működjenek közre együttesen; legyen bár a természetben minden különböző, legyen bár az ember testi mint szellemi létében ellentétes, az ember csak azért van, hogy egy egésznek kiegészítő részét képezze, s hogy magát minden sajátjaival az egyenlőség nivelátora alá hajlítassa. Az ember rendeltetése a földi gyönyörökben úszni; mivel pedig egyik embernek annyi joga van azon gyönyörök élvezésére, mint a másinak, tekintet nélkül saját szerű fejlődésére, mindenkinek egyenlően kell részesülni mind azon élvezeti javakban, melyeket a természet fukar markából az emberiség ki tud csikarni. Az ember rendeltetése az élv. Míg tehát az eszményi irány az embert a szabadság által az erkölesi és szellemi tökély legmagasabb általa elérhető fokára akarja fejleszteni, a materialistikus irány nem ígérhet neki egyebet, mint anyagi élvezet, mint kenyeret egyenlő nagyságú adagokban. Ha e tanokból levonjuk a legmerekvebb következtetést, az egyéni szabadság rendszere szerint az állam nem lehetne egyéb, mint az egyén és a tulajdon fölvi gyázója, a ki a szabadság azon határvonalát őrzi, a melyen az egyik ember szabadsága embertársaiéval összeütközésbe jöhetne; vagyis hatásköre leginkább rendőri volna. Ellenben az anyagi irány állama valódi tulajdonos lenne; feladata volna minden egyének egyenlő munkamennyiségért egyenlő jólétet biztosítani; gondjára lenne bízva az ember minden szükségleteivel, családjával, gyermekeivel; az állam lenne a mindenható, mindentudó

gondviselés; ez isteni tulajdonságok emberekre lennének átruházandók. Míg tehát az egyik állam messze elmarad azon számos és nemes kötelességek teljesítésétől, melyek valósítása végett az emberi társulás tulajdonképen megtörtént, a másik messze túlhaladja azon szolgálatok keretét, melyek létezési alapját képezik; és ily módon az egyént géppé vagy legalább eszközzé alacsonyítja le. E két ellenkező irány képviselői a nemzetgazdaságtanban az úgynevezett oekonomisták és a socialisták.

Az oekonomisták az állam hagyományos formáját, a mint az az emberiség művelődése fejlődéséből reánk származott, habár reformálva is, meg akarják őrizni, az államban pedig a szabad munka, szabad termelés, szabad kereskedelem és szabad kormányforma elvei mellett az egyéni tulajdonjog és örökösödési jog alapján fentartani a társadalmat. Ellenben a socialisták halomra akarják dönteni mindez intézményeket, hogy azután a régi társadalom romjain az együttes működés elvei mellett az egyenlőségnek oltárt emelhessenek. Míg az oekonomista rendszer a jelen társadalom három felsőbb rendjén nyugszik, a socialista rendszer a proletárok evangéliuma és a negyedik rend harczát hirdeti a három felsőbbrend ellen.

Jelen tanulmányunk tárgyát e harcz és ennek fegyverei ismertetése és bírálata képezi. Nem vonjuk ennek keretébe a socialistikus tanok fejlődését, Saint-Simon, Baboeuf, Fourier, Proudhon, Cabet és Owen rég óta ismeretes rendszereit. A tért, mely rendelkezésünkre áll, a legújabb kor socialismusának ismertetésére akarjuk használni, melynek működését a socialdemocraták győzelmei Németországban a legutóbbi választások alkalmával ismét előtérbe tolták és a legszélesebb körökben érdeklődést költöttek azon fegyverek és azon módszer iránt, melyeket céljaik valósítására választottak.

I.

Ha meg akarjuk érteni az újabb socialismus irányát és elméletét, ha meg akarunk győződni, vajon nagyobb figyelmet

érdemelnek-e tanai, mint az álmodozó utopistáké, azon osztály állapotáról kell igaz képet nyernünk, melynek nyomorúlt sorsa tárgyúl szolgál az egész rendszernek. Meg kell figyel-nünk, miként lett az elszórt munkásokból osztály, ez osztály-ban pedig hogyan éledt az érdekközösség eszméje s az osztályszellem, azon erős osztályszellem, mely harcra készülni látszik az egész hagyományos, úgy nevezett „capitalistikus“ társadalmi rend ellen.

Ki az a negyedik rend? A tőke nélküli munkás, a pro-letár. A múlt század végéig a termelés munkája, csekély kivételekkel, emberi kezek által végeztetett. A tisztán *személyi* munkának sajátos befolyása van magára a munkás viszonyaira, mely viszonyok természete azonban csak a gépmunka uralma alatt lett egész világosan megérthető. A személyi munka föltétlenül műhelyi viszonyt tesz szükségessé; ez oly viszony, melyben a munkás a munkaadónál mint inas vagy legény — tehát mint nem egészen kiképzett, hanem még képezendő — dolgozik, egyúttal házához tartozik és házrendé-nek is alá van vetve. Ez a viszony a személyes függetlenség eszméjét nem egy könnyen szüli, de a függőség elviselhetőnek is mutatkozik, mert a műhelyi viszonyban a munkaadó mint a jobb, mint az oktató áll szemben munkásaival, azon felül pedig mert ő az, ki ugyanazok ellátásáról gondoskodik. A műhelyi viszony tehát patriarchális, családi alakja a termelésnek. Egész más viszonyok keletkeznek ott, a hol már gépek szerepelnek. A gépmunka formája alatt a munkaadó mindenk előtt tőketulajdonos. Míg a mester a műhelyben maga is dolgozott, a géptulajdonos nem fog a munkához, hanem maga helyett működteti tőkét; gyakran nem is ért azon munkához, melyet gépe által végeztet. A viszony a munkaadó és munkás közt laza; egymással szemben idegenek. A munkafelosztás befolyása alatt mindig jobban egyszerűsítetik a munka, tehát mindig könnyebben megtanulható lesz. A munkást könnyen lehet változtatni, de a munkásnak is könnyű munkaadóját elhagyni. A gyári munka nagyon sok munkást

foglalkoztatván, kizárja a műhelyi családi viszonyt; a munkás maga gondoskodik élelmezéséről, lakásáról, egész független és szabad, de csupán saját erejére van utalva. Az a körülmény, hogy a gyári munka igen sok munkást vesz igénybe, okozta a munkásosztály felhalmozódását, összpontosítását szűk területeken; minek következménye a munkásosztálynak még gyorsabb szaporodása lett, mert az alkalmat házasodásra, vagy a törvényen kívül eső viszonyok megkötésére a tömörülés nagyon előmozdította.

E megváltozott viszonyokból csakhamar oly jelenségek tűntek föl, melyek mindinkább az egész munkáskérdés forduló pontjává fejlődtek. A műhelyben dolgozó, régi kézműves munkás az inasi és legénységi évek alatt azt a reményt táplálja, hogy önálló műhelyet szereznie és családot alapítania, csak idő kérdése. Törekvését nagy részben siker is szokta követni, mert az csak a személyes ügyességtől, képzettségtől és szorgalomtól, mindez pedig csupán saját kitartó akaratótól függ. Látva, hogy ő „saját szerencséjének kovácsa“, nincs oka a társadalom szervezetét vádolni, ha önállóságra vergődni nem bír. Egészen más a viszony a gyári munkások állapotában. Az iparüzés föltétele a gép, melynek megszerzése és hasznosítása nagy tőkét igényel. Míg a kézműves bizvást remélheti, hogy műszereit munkája által megszerzi, a gyári munkás nem takaríthat meg annyit, hogy maga valamikor géptulajdonos lehessen; örök függésre, tökenélküliségre látszik kárhozotva lenni. Ebből folyik, hogy, mint Roscher mondja: „a gyári rendszernek kifejlése minden fokozatával nőttön nő a munkás függősége gazdájától“. A munkásnak nincs egyebe, mint munkáereje, és nincs is kilátása, hogy valaha többje vagy egyebe lehessen. Ez egyetlen tulajdona pedig a géperővel szemben veszedelmes viszonyba jutott, mert munkáját is csupán a gép hozzájárulásával értékesítheti, ha azt a tőketulajdonos használni akarja. A munka tisztán árú természetű lesz, és ára, Lasalle erős kifejezése szerint, „a kereslet és kínálat ércztörvényei“ által szabályoztatik. Mivel pedig a verseny épen ez árúban,

mely önmagát szaporítja, és se félre nem tehető, se halomba nem gyűjthető, mindig igen nagy, a tőke könnyű szerrel lenyomhatja annak árát a legalsó előállítási költségre, t. i. azon minimális összegre, mely a munkást az éhenhalástól megóvja és még talán képesíti faját szaporítani. Így keletkezett a gépmunka által a tőke és munka közt oly ellentét, melyet folyvást fokoz az a körülmény, hogy a munkásból szorgalom és lemondás mellett sem lehet tőketulajdonos; így keletkezett a tőketulajdonosok és munkások közt oly erős válaszfal, hogy bár mind kettő polgári elem, mégis két osztályvá váltak, melyek merevebben állnak egymással szemben, mint a feudális korszak nemessége és polgári osztálya. Ez az osztályszellem képezi a jelen kor socialismusának magvát; ebből folyt a munkásosztály szüksége és vágya az új szervezkedés után.

El vágnak igazolására tagadhatatlanul számos adatot nyújt a munkásosztályok jelenlegi állapotának igazságos vizsgálata. Ott találhatók fel legszembeszökőbb visszasságai a társadalom vagyonfelosztási rendjének; ott legjobban tanulmányozhatók azon ellentétek a dúsgazdag és nyomorúlt közt, melyeket az industrialismus és a tőke felhalmozó hatalmának tulajdonítanak. A szemlélő előtt oly iszonyúságok tárulnak fel, melyektől borzadva fordulna el, ha nem az emberszeretet parancsolná a sebek vizsgálatát, hogy a baj legtitkosabb okainak fölismerése útmutatóul szolgáljon annak gyógyítására. Sajnálattal kell elismernünk, hogy az európai iparos államok közt csupán Angliának — az ipari fejlődés e legtökéletesebb mintájának — volt elég erkölesi bátorsága és ereje a munkásosztályok állapotáról, azok nyomoráról és valóban emberhez nem méltó életmódjáról, hivatalos közegei, parlamenti bizottságai által igaz képet szerezní. Az igazság fölismerése vezérelte azután gyógyító eljárásában; és valóban épen Angliában sikerült is a socialismust helyes törvények által háttérbe szorítani.

Mivel az angol munkásosztály állapotáról legtöbbet tudhatunk s mivel azokból más iparos országok munkásviszonyaira is következtethetünk, mert ugyanazon okok, ugyan-

azon természeti törvények mindenütt hasonló következményeket szülnek — elég lesz egyelőre csak Anglia munkásaival foglalkoznunk.

Az angol proletárság ugyanazon viszonyoknak köszönheti eredetét, a melyekről fentebb szóltunk. A gyáripár gyors fejlődése „kezeket“ *) igényelt; a munkabér emelkedett, a mezői munkások tömegesen vándoroltak a városokba. A népesség sebesen szaporodott, természetesen leginkább a proletár osztály által. Így létesültek a nagy gyári városok mesés gyorsasággal, például :

Bradfordban	1801-ben	29,000	1831.	77,000	1863.	106,000
Manchesterben	„	94,000	„	310,000	„	441,000
Huddersfielbden	„	15,000	„	34,000	„	37,000
Leedsben	„	53,000	„	123,000	„	207,000
az egész „West-Riding“-en	„	564,000	„	980,000	„	1,250,000

A nagy városokban a lakosság három negyedrészt munkás nép teszi, csak csekély számú kis bourgeois és kézműves hozzá számításával. Az új ipar csakis olyformán fejlődhetett nagygyá, hogy a műszerekből gépek, a műhelyekből gyárak, a kis középosztályból az által proletár, a nagykereskedőből pedig nagy gyáros lett. Így fejlődött egymás rovására a nagy tőke és a munka. Így szaporodott fel azon óriási munkás-tömeg, mely a brit államot gazdaggá teszi, maga pedig társadalmi állapota által, végtelen nyomorában, kénytelen szervezkedni helyzete megjavítására.

Hogy a nyomor nem csak híresztelt, hanem valódi, hogy se meg nem érdemelt, sem elkerülhetetlen, azt bizonyítják magok az angol hivatalos adatok és emberszerető magánemberek tanulmányai és közleményei.

*) Angliában a munkásokat csak úgy nevezik „hands“, „kezek“. Nem is személy, nem is egyén, csupán egy kéz a munkás; talán olyan, mint egy kerék vagy egy tengely a gépen. Hisz *fő* nem is kell a gépmunkához, csak *kéz*.

London egyik legnagyobb munkáskerületét a Towertől keletfelé — Whitechapel és Bethnal-Green — képezi. Ott látjuk London munkásai főtömegét összeszorítva. Engels híres művéből *Az angol munkásosztály állapotairól* a következő adatokat nyerjük: Alston H. a st.-phillipsi lelkész Bethnal-Green városrész plebániája viszonyait ekkép festi: „A plebániában 1400 házban 2795 család lakik, mely 12,000 személyből áll. A tér, melyen e nagy lakosság van elhelyezve, kevesebb mint 400□ yard (1200□^o), úgy hogy nem meglepő, ha férj, feleség, négy vagy öt gyermek és gyakran még a nagyszülők is egy szobában laknak, mely nem nagyobb, mint 10—12□^o. Ebben a szobában dolgoznak, esznek és alusznak mindnyájan. Ha e boldogtalanok szenvedéseit személyes észlelés útján megismertük, ha sanyarú étkezéseiknél meglessük, ha látjuk őket betegség és munkahiány által megtörve — annyi nyomort és gyámolatlanságot fogunk találni, hogy oly nemzetnek, mint a mienk, pirúltnia kell érte. Az egész szomszédságban tíz családapa közül egynek sincs más ruhája, mint a melyben dolgozik és az is oly rossz és rongyos, hogy megfoghatatlan, hogy bírja ismét fölvenni, ha letette magáról; de soknak közülök éjjel sincs azon kívül más takarója; ágyok egy zsák forgács. Mr. Carter, halottkém, a következő jelentést tette a 45 éves Ann Galwayról: „Bermondsey-Street, 3-ik szám alatt lakott Londonban férjével és 19 éves fiával egy kis szobában, melyben se ágy, se ágynemű, se egyéb butor nem volt. Halva feküdt fia mellett egy rakás tollon, melyek meztelen testére voltak szórva, mert se takaró, se lepedő nem volt. A tollak úgy rá voltak ragadva, hogy az orvos csak megmosdatás után vizsgálhatta meg, s egészen elsoványkodva és férgek által összemarva találta“. De még ezek nem a legboldogtalanabbak, mivel van hajlékok. Londonban naponként 50,000 ember kél föl, a nélkül hogy tudná, éjjel hol fog hálóhelyet találni. A szerencsések közülök este egy *Lodging house*ban találnak szállást. De milyen az a szállás! A hány ágy fér egy szobába, annyit állitanak bele, minden ágyba négy-öt embert szoríta-

nak, egészségest és beteget, öreget és fiatait, férfit és nőt, ittast és józant, a hogy jön, össze-vissza. Már a gondolat is, hogy az olyan emberi aklokban milyen dolgok történhetnek, sokkal undokabb, sem hogy annál tovább időzni akarnánk. Hát még azok, kik ezt az útálatos szállást sem bírják megfizetni? Azok szűk közökben vagy sikátorokban húzódnak meg, a hol reményök van a rendőrség éber szemét elkerülni, mások a parkokban alusznak, padokon, néha közvetlen Victoria királyné ablakai alatt. Hasonlók a viszonyok Edinburgh, Glasgow, Manchester és a többi nagy városokban is. Manchester maga csak egy nagy gyár; lakosságának nagy részét gyári munkások teszik, s a 350,000 munkás — majdnem kivétel nélkül — rossz, nedves és piszkos cottagekben tanyáz. Az általok lakott utcák, minden tekintet nélkül a szellőzésre, csupán az építkezők nyereségét tartva szem előtt, összezsúfoltan vannak építve; a lakásokban se tisztaság, se háziasság nem képzelhető, ott csak a minden emberi érzésből kivetkőzött, elaljasult, szellemileg és erkölcsileg a baromiségig elkorcsosult, testileg beteg faj lehet otthon. Dr. Kay ugyanezen leírást adja; és a gyárospárt egyik tekintélye, Nassau W. Senior, az önálló munkásmozgalmak egyik szenvedélyes ellensége, is így szól: „Midőn a gyári munkások lakásait meglátogattam, Ancoats és Little-Irelandban (manchesteri, leginkább munkások által lakott városrészek), nem győztem eleget csodálkozni, hogyan lehet ily szállásokban megőrzeni csak középszerű egészséget is. E városrészek — csak terjedelmök és lakosságuk számánál fogva azok — minden tekintet nélkül az egészségre, csupán a speculativ vállalkozó közvetlen hasznára vannak számítva. Egy ács és egy kőműves egyesülnek egy sor építőhely megvásárlására, hogy azokat úgynevezett házakkal beépítsék; egy ponton oly utcát találtunk, mely árok mellé volt építve azért, hogy olcsóbban lehessen mély pinczét építeni; pedig ezek a pinczék embereknek szánt lakhelyek és nem lomtárak. Egyetlen egy házat sem kerüli el ebben az utcában a cholera. Az utcák kövezetlenek, mocsárosak, tele

szemétdombokkal, a házak nem szellőzhetők, és egész családok egy pinczesarokban laknak. Pinczelakásokban csupán a régi Manchester városban 20,000 munkás lakik; az egész városban azok száma 50,000-re tehető. Képzhetni, hogy az élelmezés és ruházkodás összhangzik a lakás kényelmeivel“.

Azt kellene következtetnünk, hogy oly nyomor csak a restség, dologtalanság, a rossz akarat gyümölese. Szomorú, hogy az ellenkező igaz. A legszorgalmasabb munka karöltve jár gyakran a legnagyobb inséggel. A munkaerő egyoldalú kiaknázása a gyári munka egyik legsötétebb árnyoldala.

Egy angol gyáros mondta egyszer igen találóan az iparos termelésről: „moments are the elements of profit“ — „perczek a nyereség alkatrészei“. E szavak jellemzik az egész viszonyt munkaadó és munkás közt. A hol a szabad munka rendszere uralkodik, ott a munka piaci ára természeténél fogva a kereslet és kínálat törvényének befolyása alatt áll, és két sark közt ingadoz, melyek közt középponton van a munkabér olyan összege, a mi épen elégséges a munkást táplálni és a szaporodásra képesíteni. Az egyik sark volna a munkás éhhalála; a másik a tőketulajdonos egész nyereségének és tőkeamatjának fölemésztetése a munkabérben. Természetes, hogy ily körülmények közt a munkaadó által meghosszabított munkanap ugyanazon bér fizetése mellett, a munkabér elpalástolt leszállítása. A ki szem előtt tartja a függő viszonyt, a melyben a munkás a munkaadóhoz áll, könnyen felfoghatja, mily könnyen lehet naponként egy fél órával, vagy többel is, a kialakult munkatartalmú napot megtoldani s ezzel nyereséget csinálni. Angolországban, hol a szabad munka rendszerével szakítottak és az állam az elnyomott munkás segítségére sietett, egy nagy iparos e szavakat mondta a kir. munkafelügyelőnek: „Engedje meg, hogy munkásaimat naponként tíz perczel tovább dolgoztassam (mint a törvényes tíz órát) és évenként ezer font sterlinget csúsztat a zsebembe“. — Hogy mennyire szükséges volt az állam említett beavatkozása, azon

néhány példából is ki fog tűnni, melyeket Marx sorol fel *Das Capital* című munkájában. „Broughton úr, egy megyei főhivatalnok, kijelenté egy 1860. január 10-én Nottinghamban (a csipkeipar főtelepe) tartott meeting alkalmával, hogy a városi lakosság azon része, mely a csipkeiparral dolgozik, oly mértékben van szenvedéseknek és nélkülözéseknek alávetve, a milyent más művelt országokban nem ismernek. 2, 3, 4 órákor reggel, 9—10 éves gyermekeket kierőszakolnak szennyes ágyaikból; és kényszerítik, a pusztta megélhetésért, éjszakai 10, 11, 12 óráig dolgozni, míg tagjaik elnyomorodnak, alakjuk összezsugorodik, arcvonásaik eltompúlnak és egész emberi lényök oly megkövesült közönynyé törpül, hogy borzadály csak látni is őket. Mit gondoljunk egy oly városról, mely meetinget tart, hogy a férfi munkaidő 18 órára szorítassék meg? Roszszabb és veszedelmesebb rendszer ez, mint bármily rabszolgaság, a mit megvetően lenézünk és elkárhoztatunk. Szájhőködünk a virginiai és karoliniai ültetvényesek ellen. Vajon azok rabszolgavására, a korbács és emberhúsáruulás minden borzadalmaival, undokabb-e, mint az a lassú emberölés, mely a tőketulajdonosok kedvéért nálunk üzetik?“(*) — A *First Report of the Children's Employment Commission* **) nyomán 1863-ból, közöl Marx számos, a gyermekek vallomására alapított adatot. Adjunk ezekből néhánynak itt is tért. Wood Vilmos, 7 esztendő és 10 hónapos volt, midőn elkezdett dolgozni a fazekas gyáripárban, egy oly iparágban, melyhez képest a gyapotszövés stb. még egészséges foglalkozásnak nevezhető. Munkája naponkint 6 órákor reggel kezdődik és tart 9 óráig este. Tehát 15 órai munka egy alig 8 éves gyer-

*) „Az emberszerető Európa, a déli államok ültetvényes aristocrátiája segedelmével, olesó czukor, dohány és gyapot alakjában nagy emberhús-adagokat emésztett föl“, mond Schäfte. (*Capitalismus und Socialismus*, 18. l.) Igen drastikus, de jellemző.

**) A parlament által kiküldött bizottságnak jelentése a gyermekek alkalmazásáról a gyáripárban.

meknek! — Murray J., tizenkét éves, így vallott: „Én reggel hat óraker, néha négy óraker jövök. Ma az egész éjjel reggeli nyolcz óráig dolgoztam. Az elmúlt éj óta nem voltam ágyban. Kívülem még nyolcz fiú dolgozott az éjjel. Egy kivételével, ma reggel ismét itt voltak mind. Hetenkint kapok 3 sh. 6 d. (azaz 1 frt 75 krt). Ha egész éjjel dolgozom, azért nem kapok többet. A múlt héten két egész éjszakát dolgoztam“. Nem esoda, ha akkor dr. Boothroyd orvos úgy találta, hogy a faze-
kasok nemzedékről nemzedékre törpülnek és satnyúlnak. 1863. junius havában a londoni napilapok közöltek egy rövid történetet e cím alatt: *Haláleset agyondolgozás következtében*. Egy Mary Anne Walkley nevű munkásnő, ki az *Elise* nevű udvari női divattárban volt alkalmazva, meghalt, mivel 26^{1/2} óráig szünet nélkül dolgozott harminczad magával egy kis szobában, a hol elegendő levegő sem lehetett. Keys orvos halálos ágyánál megjelenvén, bizonyítá: „Walkley meghalt túlhosszú munkaórák következtében, végezve túltömött szobában, s mivel túlszűk, rosszúl szellőzött hálósobában lakott“. Hogy a gyapotipar munkásai mily állapotban vannak, köztudomású dolog. Igen jellemzően fejezte ki Ferrand parlamenti tag 1863. ápril 27-ikén tartott beszédeben: „A gyapotipar Angliában 90 éves. Az angol faj három nemzedéke kilenez nemzedék gyapotmunkást használt fel.“ Oly társadalomban, melyben a gyermek már hét éves korában az iskolát a munkával eseréli föl, az általános művelődési fok képzelhető milyen lehet a munkásosztályban. Erre néhány példát közlünk az említett forrásokból.

A vizsgáló bizottság a gyári munkásoktól kérdéseire következő válaszokat nyerte.— Haynes Jeremiás, 12 éves: „Négyszer négy nyolcz, de négy négyes tizenhat. . . . A király az, kinél minden pénz és arany található. . . . Van királyunk, de úgy mondják, hogy az királyné; úgy híjják, hogy Alexandra herczegnő. . . . Egy herczegnő férfiú.“ — Turner Vilmos, 12 éves: „Nem lakom Angliában. Lehet, hogy van olyan ország, de nem tudtam arról ezelőtt semmit.“ — Morris János, 14 éves:

„Hallottam, hogy isten a világot csinálta és az egész nép vízbe fúlt, egyen kívül; hallottam, hogy egyik egy kis madár volt.“ — Smith Vilmos, 15 éves: „Isten csinálta a férfit; a férfi csinálta a nőt.“ — Taylor Ede, 15 éves: „Londont nem ismerem.“ — Matthewman Henrik, 17 éves: „Megyek néha templomba. Egy név, melyről ott beszéltek, egy bizonyos Jézus Krisztus volt, de más névre nem emlékszem, sem nem mondhatok róla semmit. Nem gyilkoltatott meg, hanem úgy halt meg, mint más ember. . . . Nem volt épen olyan, mint más emberek, mert vallásos volt, míg mások nem azok.“ — Mások ilyeneket feleltek: „Az ördög jó gyerek. Nem tudom hol él. Krisztus rossz ember volt. (Christ was a wicked man.)“ Ezekhez alig kell kommentár! A gép az izmok erejét nélkülözhetővé teszi és gyöngye, éretlen, kiskorú munkaerőt használhat. E munkaerő olcsóbb s a gazdálkodás rávezet. Asszonyok, fiatal személyek, gyermekek családjokból kiszakítva és szaporítva a munkakinálatot, nyomják le a munkabért. Mindezek következménye a borzasztó halálózási arány a gyári munkáskerületekben. — A következő összeállítás szolgálhat illustringatióul.

	16	összeírási kerületben	100,000	élő	gyermek	közül	elhal	9,000
mezői munka	}	24	„	„	„	„	„	10—11,000
		39	„	„	„	„	„	11—12,000
		48	„	„	„	„	„	12—13,000
gyári munka	}	22	„	„	„	„	„	20,000 felül
		25	„	„	„	„	„	21,000 „
		17	„	„	„	„	„	22,000 „
		11	„	„	„	„	„	23,000 „
Hoo, Wolverhampton, Ashton,								
Preston							24,000 „	
Nottingham, Stockport, Brad-								
ford							25,000 „	
Wisbeach, Manchester							26,000 „	

Tanulmányunk kerete szűk arra, hogy a munkásosztály állapotát bővebben is rajzoljuk; e néhány vázlati vonás azonban szükséges volt, mielőtt áttérünk azon munkástörvények

rövid ismertetésére, melyek a nagy munkásnyomor eredményei.

Mint a középkorban a nemesi osztály nyomása következtében parasztlázadások törtek ki, míg végre a francia forradalom, a rendi szellemet megtörvén, a polgári osztályt érvényre és utóbb hatalomra emelte — úgy képződött a munkásosztályban, a negyedik rendben, az osztályszellem, mely nagy számában rejlő anyagi erejét és emberhez méltó lét iránti jogos követeléseiben nyugvó erkölcsi hatalmát felfogni tanulván, elhatározta magát a társadalomtól kieroszakolni azt, a mit megtagadott tőle — becsületes kenyeret magának, és nevelést, művelődést gyermekei részére. Ez az angol *Charter*-mozgalom alapja és jelentősége, mely a gyári munkát szabályozó törvényekben ugyanis a munkások egyesülési és szervezkedési joguk elismerésében jutott győzelemre. E törvények beismerik az elvet, hogy a munka a társadalom védelmére van utalva, s hogy védelmezése nem egyértelmű a tőke megtámadásával, sőt ellenkezőleg, a tőkét magát, az ember-telen versenynyel szemben megvédi; magasabb emberbaráti álláspontból tekintve pedig a társadalom nemes kötelessége számos elnyomott és gyöngé tagja iránt.

Egy 1824-ben hozott törvény engedélyt adott a munkásoknak saját céljaik előmozdítására egyesülni. Míg azelőtt titkos társulatokban voltak kényszerítve, elrejtve küzdeni érdekeikért, csakhamar felhasználták az új jogot és minden felé alakultak munkás-egyesületek, úgy nevezett *trades'-union*ok. Céljok volt: a béreket meghatározni és azok összegére tömegesen megalkudni a munkaadókkal; a tanoncok száma csökkentése által kedvezően hatni a bérré; küzdeni a gyárosok által bérmegrövidítései ellen, a mint ezt munkaidő-meghosszabbítás, intensívebb működésű gépek alkalmazása stb. által gyakorolták; s végre a kereset nélküli munkásokat pénzzel támogatni. E cél elérésére szervezkedtek az egyesületek, választottak elnököt, titkárt és bizottságot; a tagok hetenkint egy pennyt fizetnek a közös pénztárba. Az ily egye-

sületek minden iparágban külön-külön szervezkedtek ugyan, azonban néha, ha nagy érdekek kívánták, egyesülve is léptek föl. Az a kísérlet, hogy egész Anglia munkásai egy szövetségbe összpontosítsanak, a munkások gyakorlati, csupán a kivihető után törekvő irányánál fogva, nem sikerült. Az egyesületek fegyvere a *strike*.

Ez egyesületekben fejlődött ki a *people's charter* eszméje, ezek szolgáltatták a *chartismus* közharczosait és vezéreit. A *chartismus* ugyan a mozgalom első stádiumában tisztán politikainak, sőt némileg reactionariusnak mutatkozott. Jelszava az általános, minden adócensustól független szavazati jog, s a parlamenti tagok díjazása volt. Azonban midőn a *bourgeoisie* a munkásokat a tory-kormány ellen mint faltörökös akarta használni, mikor őket a manchester-liga forradalmába hajtotta, hogy a zavarosban halászhasson és kierőszakolhassa a *corn-billt*, a munkások észre tértek és azon elhatározásra jutottak, hogy ők bizony a *bourgeois*ok érdekében nem lövetik magokat agyon. Úgy történt azután, hogy midőn *Manchestermons sacerén*, Kersall-mooron, 200,000 munkás gyűlést tartott (1838-ban), a *methodista* Stephens ekként magyarázhatá már hallgatóságának a *chartismust*: „A *chartismus*, barátaim, nem politikai kérdés; nem arról van szó, hogy választási jogotok legyen . . . ; a *chartismus* kés- és villa-kérdés, a *charter* annyit tesz, hogy jó lakás, jó étel és ital, de mindenekfölött rövid, szabályozott munkaidő.“ Az 1842-ki forrongások, tömeges *strike*ok, gyujtogatások és pusztítások már a *socialismus* színeit viselték egészben; a szelíd jelszó alatt „*a fair day's wages for a fair day's work*“ (becsületesnapszám, becsületesenapi munkáért) lappangtak *communistikus* czélok, nevezetesen pedig az ingatlanok egyenlő felosztása (*allotment-system*). Azon szellemeket, melyeket a *bourgeois*ok magok idéztek föl, nem tudták többé kiűzni, azok mestereik ellen fordultak és fenyegették; a politikai hatalmat a proletár csak eszköznek tekintti, czélja a társadalmi egyenlőség. E röviden vázolt mozgalmak befolyása alatt fogott az angol parlament a munkás-

kérdés megoldásához. Már első törvényes intézkedését (1833.), mely csupán a gyapot-, gyapju-, len- és selyem-iparra terjeszkedett, egy nagy új elv vezérelte: a normalis munkanap megszabásának elve. E törvény azt rendeli: „A közönséges gyári munkanap kezdődik reggeli hat órakor és végződik esteli nyolcz és fél órakor; e határokon belül megengedtetik fiatal személyeket (13—18 évig) a nap bármely szakában is foglalkoztatni, föltéve, hogy ugyanazon egyén ne dolgozzék tovább, mint tizenkét óráig; minden ily munkásnak legalább másfél órai idő engedendő étkezésre és pihenésre. Gyermeket dolgoztatni kilencz éves koruk előtt tilos; a gyermekek munkaideje kilencztől tizenhárom éves korukig legfőlebb nyolcz órában szabatik meg. Éjjeli munka, t. i. esti félkilencztől reggeli hat óráig egész tizennyolcz éves koráig mindenkinek tilos.“

Azonban ez intézkedések elégteleneknek bizonyultak. A gyárosok találtak módot a törvényt kijátszani. Habár a törvény gondoskodott arról, hogy szigorú keresztülvitele a kormány által kinevezett és annak közvetlenül alárendelt „gyárfelügyelők“ (Inspector of factories) által ellenőriztessék, lehetetlen volt az utóbbiaknak megakadályozni, hogy az úgynevezett „relaisrendszer“ által, nevezetesen a gyermekmunkával, visszaélések ne történjenek. Ez akként történt, hogy a gyermek egy és ugyanazon gyárban ugyancsak a törvényszabta időig dolgozott, de azután a gyárosok gyermekmunkáikat kicserélték — úgy mint a póstán az előfogatókat szokták váltani, onnan nyervén ez a gyakorlat elnevezését (relais) is; vagy az oly gyáros, a kinek több telepe volt, egyikből a másikába küldte őket. Természetes, hogy így a törvény daczára a régi visszaélések dívtak, mely „gyalázatos gyakorlat“*) ellen nemcsak a gyárfelügyelők folyamodtak a törvény-

*) Horner Leonhard, angol gyárfelügyelő — ki humanitása és erélyessége által hírnevet szerzett magának — hivatalos jelentésében használt saját szavai: „nefarious practices“. (*Reports of Insp. of Fact.* 31. Octob. 1859. p. 7.)

hozáshoz ellenszerekért, hanem a becsületes, a törvényt híven teljesítő gyárosok által is legerélyesebben támogattattak, mivel azok versenyképessége a munka-csempészekkel szemben szenvedett. E bajokon segített az 1844-ki póttörvény, mely majdnem katonai pontossághoz kötötte a gyermekmunka idejét és azt egyáltalán csak bizonyos, határozott órákban engedte meg. Az 1847-ki törvény még egy lépéssel tovább haladt a munkavédelem ösvényén. A női munka is védelmezendőnek nyilvánított, és minden nő tizenhét évesen túl szinte a törvényes munkaidőmegszorítás hatálya alá helyeztetett. A normális munkanap tartama ismét leszállított. Az úgynevezett *tíz óra bill* törvénynyé vált. A gyermekmunka ideje $6\frac{1}{2}$ órára szorított. A gyárosok mindent megkíséreltek e törvény ellen, sőt tömeges bérleszállítások által a munkásokat magokat remélték pártjukra hódítani.

Mind e törvények azonban a férfiút, tizenhét éves korán túl, meghagyták teljes szabadságában. De e szabadság csak látszólagos, mert korlátoltatik mága a termelés törvényei által. A termelési módozat legtöbb eseteiben a gyermekek, fiatal személyek és nők közreműködése okvetlen szükséges; annyira szükséges, hogy a gyakorlatban azon törvények kímélő hatása kiterjedt a férfimunkára is. Egészben tehát az 1844—50-i korszakban a tizenkét órás munkanap volt a szabály mindazon iparágakban, melyek a munkatörvény alá estek. Ez a következménye a munkás-törvényeknek fokozta a gyárosok erélyét azok elleni harcukban. Azon ürügy alatt, hogy a tíz óra bill kényszeríti őket, elbocsátották a női munkások felét és a felnőtt férfimunkásokat éjjeli munkára szorították. A második lépésök az étkezési szünetek ellen irányult. A felügyelők e körülményről a következőképen nyilatkoznak: Mióta a munkaidő tíz órára szorított meg, a gyárosok állítása szerint elég lenne téve a törvény rendeletének, ha kilencz órától reggel esteli hét óráig dolgoztatván, az étkezési idő egy órára kilencz előtt és egy fél órára hét után tétetik és úgy adatik meg a törvényes $1\frac{1}{2}$ óra szünetelés. A korona jogásza-

nak ítélete ellenkezőleg hangzott: „a munkanap tartama alatt kell a szüneteket engedni, mivel tíz óráig egy folytában dolgoztatni törvénytelen.“ E visszaélés gátot találván, ismét a „relais-rendszer“-ben kerestek módot a törvénykerülésre. A gazdag gyárosok a megyei bíróságokban nagyrészt magok voltak saját tetteik bírái, úgy hogy a felügyelők törvényes panasza csak a legritkább esetekben vezetett eredményre. „Miután“ — így szól a már említett Horner Leonhard — „én hét törvényszéki kerületben *tíz esetben* léptem föl mint vádló és csupán *egy* esetben részesültem támogatásban a „magistrate“ részéről, a törvénykerülők minden további üldözését fölöslegesnek tekintem. Segédeimmel nem őrizhetem ellen a relais-rendszerrel dolgozó gyárakban a munkaidőt és nem is akadályozhatom meg, hogy olyan helyeken a védett munkások tovább mint tíz óráig ne foglalkozzanak. Általában most 13¹/₂ óráig dolgoznak, de sok esetben 15 óráig is.“ E reactió teljes győzelemre jutott négy legfelsőbb angol törvényszékek egyikének ítélete által. A *Court of Exchequer* egy elébe került esetben akként döntött, hogy a gyárosok az 1844-ki törvény értelme ellen cselekesznek ugyan, azonban az oly kifejezéseket tartalmaz, melyek miatt azon törvényt értelemnélkülinek kell deklarálni. Oly gyárosok, kik mindaddig a relais-rendszerből óvakodtak, most siettek azt magokévé tenni.

A gyárosok e győzelme nem maradhatott következmények nélkül. Míg a munkások eddig hájár hajthatatlan, de csak szenvedőlegesen ellentállást tanúsítottak, most fenyegető meetingekben, Lancashireben és Yorkshireben hangosan tiltakoztak ez eljárás ellen. „A tíz óra bill nem egyéb mint üres humbug, parlamentáris rászedés és tulajdonképen sohasem is létezett!“ A felügyelők óva intették a kormányt, hogy az osztályok egymás elleni veszedelmes hangulatát minden áron csillapítsák; de a gyárosok magok sem tudtak már a bonyolult viszonyokban, melyeknél fogva minden megyében más törvény és más gyakorlat volt, eligazodni és óhajtottak a munkásokkal valami *compromissum* útján újabban kiegyezni.

Anglia törvényeinek általában sajátsága, hogy azok leginkább a már társadalmilag bevégzett vagy legalább előkészített tények regisztrációi; az 1850-ki új munkástörvény is csakugyan azon megállapodás szentesítése, mely munkás és gyáros közt az említett zavarok után létrejött. Így jellemzi a parlamentáris bizottság is, mely jelentését ekkép fejezi be: „A jelen törvény egy oly compromissum eredménye, mely szerint a munkás a tíz óra bill némely előnyeit fölládozza azon kedvezményért, hogy ezentúl azon munkások, kiknek munkaidejük szabályokhoz van kötve, azt csak egy és ugyanazon bizonyos órában kezdhetik és végezhetik“ (mi által a relais-rendszer tovább nem alkalmazható). E törvény legfontosabb pontozatai a következők: Fiatal személyek és nők munkanapja a hét első öt napjában 10 órától 10¹/₂-re emeltetik; ellenben szombaton 7¹/₂ órára szoríttatik meg. A munkának föltétlenül reggeli 6 óra és esteli 6 óra közt kell megtörténnie, szabályos 1¹/₂ órai étkezési szünetekkel az 1844-ki törvény értelmében. A gyermekmunkára nézve fentartatott az 1844-ki törvény egész terjedelmében. Azon idő óta az 1850-ki törvény, egy toldalékkal 1853-ból, a mely szerint gyermekeket sem reggel, a fiatal személyek és nők előtt, sem este, azok után, nem szabad dolgoztatni, szabályozza Anglia munkásai munkaidejét; e törvény jótékony befolyása alatt gyarapszik Anglia ipara és népessége évről évre. Természetes, hogy azon iparágak, melyek még a munkástörvény keretébe nem voltak foglalva, csakhamar szintén alárendeltettek: 1860-ban a festők és fehérítők, 1861. a csipkegyárosok és harisnyaszövők, 1863-ban a fazekasok, gyufagyárosok, kárpitgyárosok, pamutbársony-nyírók és számos csínozó iparágak. Ugyanazon szellem uralkodik az 1867-ben hozott *factory acts extension act*ban, mely rendezi az ércöntőket, kovácsságokat és kézműzeteket, oda értve a gépgyárakat is, azontúl az üveg-, guttapercha- és dohány-gyárakat, könyvnyomdákat és könyvkötőket, végre minden gyárt, melyben több mint 50 munkás dolgozik. A másik ugyanazon évben hozott törvény rendezi a műhelyi és házi munkát.

Mindkét törvény mutatja, mily szellemben fogja föl Anglia a munka védelmét, s mennyire szakított a *laissez faire* rendszerével a munkásokkal szemben. Az állam védő kezét nyújtja ki azon százezerre menő szerencsétlen gyermekek fölé, kiket részben a nyomor, részint szüleik erkölesi és szellemi elkorcsosultsága az ipar molochának áldozni kész volt. Oltalma alá vette a nőt, a ki nem szülhet egészséges gyermeket, ha embertelenül agyoncsigáztatik a munkában. És az ipar jobban virágzik mint valaha, Anglia versenyképessége nem szenvedett, Anglia, a mint később részletesbben is látni fogjuk, megtűrheti fővárosában az Internationale fővezéreit és nincs socialdemocratiája vagy ha van is, az oly jelentéktelen, hogy a társadalom arról nem is vesz tudomást. Ebből mit tanultak Európa kormányzói? Utánozták-e Anglia törekvését a munkás-osztály védelmében? Nagyon csekély mértékben.

Franciaország lassú léptekkel követi Angliát. A francia munkástörvényről a párisi nemzetközi statisztikai congressus előadója következőképen nyilatkozik: „A francia törvény, mely a napi munka tartamát gyárakban és műhelyekben 12 órára szabja meg, csupán a gyermekmunkára rendeli el, miként annak reggeli 5 óra és esteli 9 óra közt kell elvégeztetnie. Annak következtetésében a gyárosok egy nagy része két csoport munkással dolgozik, mely két csoport egymást éjjelnappal fölváltja, úgy hogy a gép éjjel nappal tevékeny maradhat. A törvény ki van elégitve, de vajon a humanitás is? Nem tekintve az éjjeli munkának az emberi szervezetre gyakorolt pusztító hatását, a két nem együttes munkája egy és ugyanazon rosszul világított műhelyben borzasztó befolyással lehet a jelen és jövő nemzedékekre.“ Előnyösen tűnik ki azonban azon körülmény, hogy minden gyár és műhely egyszerre és minden különbség nélkül a normális munkanap törvénye alá esett. Amerika, Belgium és Németország ide vágó intézkedéseiről majd szólunk alább, összefüggésben az Internationale történetével.

II.

Tanulmányunk előbbi fejezetében iparkodtunk, habár csak vázlatosan is, képet adni a termelés fejlődéséről és a munkás osztály állapotáról, a mint az az idealismus, a szabadság befolyása alatt képződött. Láttuk, hogy a korlátlan munkaszabadság elvének uralkodása alatt a negyedik rendben, nyomorúlt helyzeténél fogva, buján tenyész az osztályszellem; láttuk, hogy ez osztályszellem szervezkedésre vezetett, mely utóbbi tény, nevezetesen a legnagyobb industrialismus hazájában — Angliában — a szabadság elvét megbuktatta s kényszerítette a társadalmat a munkát szabályozni, a munkást a kizsákmányolás ellen megvédeni. Láttuk, hogy a szabadság uralma a negyedik rend helyzetét lényegében nem javította, sőt a különbséget gazdag és szegény közt óriási mérvben fokozta; a gazdagot minden a föld által nyújtható gyönyörök élvezetében részesíté; egyúttal részére az emberi szellemnek a természeti erők fölötti minden diadala által a gyönyörök összegét szaporította, elérhetőségeket könnyebbítette. Ellenben a negyedik rend — ámbár a munkanap az emberi erőt majdnem túlhaladó hosszúságra, és a testet pusztító hatásúvá fajult, — örök tengődiségre látszott kárhozottnak. Egészben tehát oly viszonyokkal találkoztunk, melyek közt a szabadság névleg az egész társadalomra törvény ugyan, de tényleg egy része — még pedig számra nézve túlnyomó része — szabadságtalanságra ítéltetik; mert a proletár nem szabad, sőt állapota gyakran a rabszolgáét irigylésre méltónak tűnteti föl.

Mind e tapasztalás újabb bizonyítéka annak, hogy a szabadság és egyenlőség nem együtt járó fogalmak, nem oly elvek, melyek egymás mellett működnek. Eddig azon eredményt vonhatjuk tanulmányunkból, hogy a szabadság kizárja az egyenlőséget. A legújabb socialisták elméleteit tanulmányozván, vajon azon eredményre fogunk-e jutni, hogy szintűg kizárja az egyenlőség is viszont a szabadságot?

Foglalkozunk két legkiválóbb vezérökkel.

Marx és Lasalle, a proletárság apostolai, nem proletár származásúak. Lasalle gazdag bourgeois ivadék, Marx előkelő hivatalnok fia, és egy porosz miniszternek — v. Westphalen, a Manteuffel kormány tagjának — sógora. Fényes hivatalnoki pályáról lemondván, — melyre képességénél és rokonságánál fogva biztos kilátása volt — hajlamait követte és életét a legszélsőbb socialismus elveinek szentelé. 1847-ben, mint 29 éves ember, már a német socialista párt élén állt és Engels Frigyessel együtt szerkesztette Londonban ama híres *Manifest der Communistenpartei* című nyilatkozványt, mely visszatérését hazájába lehetetlenné tevő. Abban már a modern, nemzetközi socialismus alap gondolatai ki vannak fejezve, t. i. hogy a socialismus a nemzetiségi eszmét megtagadja, s hogy a tőkeuralom fölforgatása egyedül az államhatalomnak a negyedik rend által való elfoglalása által eszközölhető.

A socialismus mint eszme ugyan régi, de leginkább utópia-szerű alakokban nyilvánult. Marxnak sikerült legelőször abból pozitív tant alkotni, mely egészen a nemzetgazdaságtan formájában lép föl. E férfiúnak, ki éles észszel, nagymérvű tudománnyal — nevezetesen a tények köréből — és dialektikával bír, sikerült a socialismusnak egy új korszakát alkotni, melyet egy kitünő író az „érettség korszakának“ nevezett. Elmélete minden nemzeti szempontot mellőz és az általános emberi álláspontot foglalja el. Igen elvont előadási módora Dühring által találóan van jellemezve, mint olyan, mely a „héghszerű dialektika fonalát az árú, érték és pénz fogalmain fölfonja.“

Egyelőre a socialismus izgató oldalát egészen mellőzve, vegyük szemügyre azon nemzetgazdasági alapelveket, melyekre Marx, tanai épületét emelte. Rendszeres művének, mely egészben négy könyvre van tervezve, eddig csak első könyve *Das Capital* jelent meg. E művében leírja a tőke viszonyát a munkához és annak természetét, a nélkül, hogy valami pozitív tervvel lépne föl a társadalom újjáalakulása módozataira

nézve; azokról csak annyira lehet fogalmunk, a mennyire alapelveiből levonhatók, és a mennyire helylyel-közzel művében föllebbenti a fátyolt az ő állama titkairól. Segítségünkre van azonban ismert működése mint az Internationale vezéréé, mely szövetség nyilatkozványaiban gyakran az ő keze, de mindig az ő szelleme uralkodik. Rendszere különben egy szerves egésznek képez, mely oly annyira logikai, hogy fogadjuk el csak érték- és árútheoriáját, és már alig érvelhetünk sikeresen abból levont következményei ellen.

Kövessük tehát Marx eszmesorozatait.

Mi az árú? mi az érték? ezek az első megfejtendő kérdések, ezek „mint sárkányok őrzik a nemzetgazdaságtan temploma kapuját“ (Mannequin). Az árú oly dolog, mely tulajdonsága által alkalmas bármily emberi szükséglet kielégítésére szolgálni. A dolog használhatósága azt használati értékévé teszi. Az árútest maga, mint a vas, a gyémánt, a gabona stb. használati érték; e természetében az emberi munkától függetlenül lép föl.

Ha a használati értéket szemléljük, mindig csak egy bizonyos általános mennyiséget veszünk (p. o. egy tonna vas). A csereérték azon proportió, azon quantitativ viszony tünete, melyben különféle használati értékek egymásért cserélhetők; e viszony, az idő és a hely befolyása alatt állván, változandó. Mivel azonban a használati értékek egymás közt cserélhetők, valami közössel kell bírniok; tehát szükséges, hogy azon közöstre visszavezethetők is legyenek azonnal, mihelyt két használati érték még egy harmadikkal szemben is cserélhetőnek mutatkozik. Mint használati értékek az árúk leginkább különbözők minőségökre nézve, mint csereértékek egymásközi mennyiségi viszonyukban jelenkeznek; ez utóbbi esetben a használati érték nem jöhet tekintetbe. Ha az árúanyagok használati értékét nem tekintjük, csupán egy tulajdonságuk marad fenn — hogy munkaeredmények. A munkaeredmények használhatóságában elenyészik a bennök megtestesült munka hasznos természete; azok többé egyéb használati értékektől

nem különböznek; mindannyian visszavezethetők egyenlő emberi munkára, abstract emberi munkára. Azon tárgyak, melyek munkaeredmények, csak azt tüntetik föl, hogy termelésökre emberi munkaerő fordított, hogy bennök emberi munka van fölhalmazva; azok tehát mint a bennök közösen rejlő társadalmi anyag jegezei — értékek. Az érték tehát azon közös valami, mely az árúk egymásközi csereviszonyában nyilvánul. Tehát azért van egy használati értéknek *értéke*, mivel abban *emberi munka* van anyaggá válva.

Hogyan mérjük már most azon érték nagyságát? A benne tartalmazott „értékteremtő anyag,” a munka-mennyiség szerint. A munkamennyiség mérője, annak időtartama. „Munka” alatt itt nem az egyéni, a munkás egyéniségétől, szorgalmától stb. függő munka értendő, hanem a szükséges társadalmi munkaerő átlaga, azaz azon munkaerő és munkaidő, mely a társadalom munkaerejéből vont átlag szerint, társadalmilag szükséges egy árú termelésére (gesellschaftliche Durchschnittsarbeit). Mint értékek tehát az árúk csak *megdermedt munkaidő-mennyiségek*. Ebből következik, hogy: mentől nagyobb a munka termelő ereje, annál rövidebb munkaidő igényeltetik egy árú előállítására, annál kisebb a benne jegezesült munkamennyiség, annál kisebb az értéke. Megfordítva pedig, mentől kisebb a munka termelő ereje, annál hosszabb a társadalmilag szükségelt munkaidő egy árú előállítására, annál nagyobb az értéke. Egy árú értékének nagysága tehát közvetlen változik a benne megdermedt munkamennyiség arányában, megfordítva pedig a benne fekvő munka termelő-képessége arányához.

E tételek fontossága szembeötlő és bátran nevezhetjük azokat a modern socialismus sarkköveinek. Ha elismernők azt, hogy a munka egyedül minden érték kútforrása, vagy inkább ő a valóságos értékkepező erő, ha elfogadnók, hogy a csereérték teremtője a munka, igen könnyen kényszerülhetnénk beismerni azt is, hogy a munkát illetné akkor bizonyynyal saját termelvénye is egészen, miből következhetnék, hogy a

társadalomban más jogcíme a tulajdonnak nem lehet, mint a személyes munka. De e tan alapja és kiinduló pontja a kommunizmus. Csak akkor lehetne a munka kizárólagosan az értékkeremtő, ha elfogadnók, hogy az összes természeti erők és természeti használhatóságok közös tulajdont, társadalmi tulajdont képeznek, melyre egyéni tulajdonjogok nem szerezhetők, és ha eddig szereztek, azok bitorlások. Ez pedig a meztelen kommunizmus.

Azonban kövessük tovább Marx fejtegetéseit, és tekintsük azon definitiót, melyben a „csereérték“ és „munka“ fogalmait formulázza. Az árú két-jellemű: használati érték és csereérték. Szintoly kettős jelentőségű (zweischlächtig) a munka, a mennyire árúban van megtestesülve. Minden munka egyrészt emberi munkaerőnek fölemésztése, élettani értelemben; mint ilyen az mint egyenlő vagy abstract emberi munka teremti a csereértéket; másrészt pedig minden munka emberi munkaerő fölhasználása czélirányos alakban, mely alakban mint concret hasznos munka termeli a használati értéket.

Ez elvont definitiót úgy értelmezzük, hogy a munka nyilvánul egyrészt mint az emberi testben rejlő erők általános fölhasználása tevékenységre, tekintet nélkül az eredményre, csak az egyéni erőfogyasztás szempontjából véve; mint ilyen az általánosított értelmű „abstrakt-munka“; a munka nyilvánul másrészt „czélirányos alakban,“ mint „concret hasznos munka“ azon positiv hatás által, melyet a természet által nyújtott javak hasznosítására, azok emberi szükségletek kielégítésére való átalakítására gyakorolt. Míg tehát a concret munka concret használati értékeket teremt, az egyenlő „abstrakt emberi munka“ az által, hogy cselekvően lép föl, teremti az abstract csereértéket. Ez utóbbi tételből pedig szükségszerűen folyik, hogy a csereérték anyagát, épen az emberi munkának azon „különbség nélkülsége és egyenlőszerűsége“ képezi.

Marx ezen állításaiban — nem tekintve azon el nem fogad-

ható communista kiinduló alapot, melyet főntebb említünk — téves ellentétbe hozását találjuk a csereértéknek a használati értékkel.

A használati érték és csereérték nem tekinthetők ellentéteknek, mivel csupán az érték különféle jelentkezési alakjai, a mint az vagy elszigetelve, önállóan lép föl mint használati érték, vagy összehasonlítás következtében mint egymáson kölcsönösen mért csereérték szerepel. A csereérték ép oly concret nemzetgazdasági indokú, mint a használati érték. Az érték e két alakzatai közt szerepel, úgy szólván mint semleges pont, a termelési érték, mely kifejezi a nyers anyag becsességét, azon állapotában, a mint azt a természet szolgáltatja, de kifejezi egyúttal a bele fektetett emberi munkamennyiség becsét is. Helyes tehát Kleinwächter formulája, mely szerint csereérték = használati érték + becsesség; a mely formula megfelel Schäffle definitiójának, hogy „a csereérték elfátyolozott összehasonlítás eredménye termelési és használati érték közt.“ Ha tehát csereérték, használati érték és termelési érték, mely utóbbit Marx egészen ignorálja, egymásra döntő befolyással vannak és egymást kiegészítik, sohasem lehetnek ellentétek. Marx oly állítása tehát, hogy „a használati érték jelentkezési alakjává (Erscheinungsform) válik az áru (csere-) értéknek, azaz saját ellentétének“ téves. Valami saját ellentétében jelentkezik! Hisz' épen az bizonyítja azon fogalmak nem ellentétességét, hogy egymást kiegészítik és együttesen jelentkezik! Ha, továbbá, elfogadnók Marx saját tételét, hogy munka képezi a csereérték úgymint a használati érték lényegét (Substanz), hogyan képződhetnének egy és ugyanazon anyagból ellentétes természetű jelenségek? Az nem állhat tehát, hogy csereérték és használati érték ellentétek, és nem állhat mindaz, a mit Marx ezekből következtet. Nem állhat, hogy a munka, legyen az bár azon alig képzelhető abstract, egyenlő társadalmi emberi munka, volna az érték lényege, annak egyedüli teremője. A használati érték meg van függetlenül a csereérték előtt, mielőtt az emberi munka

ahhoz járult, a csereértékben pedig a használati érték mellett a főszerep a termelési költségeket illeti, — melyekben lehet főtenyező az emberi munka — azonban a csereérték azért az említett két tényezőt fölülmúlhatja vagy mögötte maradhat. A csereértékre az igény sürgőssége, az egyéni szenvedélyek, vágyak stb. oly befolyást gyakorolnak, mely se a termelési költségekben, se a munkamértékben nem találna indoklást és így abban se nem fejezhető ki, se nem vezethető arra vissza.

A csereérték és használati érték ellentétessége elestével, elesik az is, hogy a munka tekintendő az érték anyagának, hogy az érték nem egyéb mint „munkaerő jegeze“. Azon pillanatban midőn a használati-érték és csereérték közti viszony hasonfajúnak elismertetik, igaz lesz, hogy a kielégítendő emberi szükséglet sürgőssége fokából eredő beclés egyik főtenyezője az érték meghatározásának; e beclés pedig független azon körülménytől, mennyi munkaerő emésztetett föl egy áru termelésében; az egészen egyéni.

Ez értékelmélet azonban magában véve következetes és tökéletesen socialistikus. A socialismus minden tanában, úgy ebben is, az egyént minden sajátosságától megfosztani törekszik, tehát nem veheti az egyéni beclést tényezőnek értékelméletében, ép oly kevésbé mint a kereslet és kínálat természetszerű befolyását az árra. A kereslet és kínálat, a szabad verseny következménye lévén, nem lehet egyéb, mint a társadalmi anarchiának kárhozatos kinövése; az egyéni beclés pedig csak oly társadalomban bírhat befolyással, melyben a vásárlási képesség annyiban különbözik annak tagjai közt, mint a „capitalisticus“ társadalomban. Azon elmélet tehát talán akkor felelne meg a valóságnak, ha a tökéletes társadalmi egyenlőség az egyének közt a versenyt, a szükségletek intenzívebb érvényesülését, az érték mérését pénzben, az egyéni termelést stb. már megsemmisítette volna. Mivel a socialismus mind e czélokot tűzte ki magának, azért nevezhetjük elméletét következetesnek. Mi azonban, kik nem tarto-

zunk azok közé, kik a jelenkori művelődés nagyszerű eredményeivel tabula rasat csinálni óhajtanak, hogy annak helyébe a — legkedvezőbb föltevés mellett — kétes jövőjű társadalmi egyenlőség elméleteit ültessük — azon elméletet, mint magában valótlan és tévest, de azonfölül mint a társadalomra veszélyest, az egyéni szabadságot kizáró irányt, elvetjük.

Mennyire van ítéletünkben igazunk, bebizonyul azon következményekből, melyeket Marx értékelméletéből levon. Kövessük.

Az érték „átlagos társadalmi munka“ (gesellschaftliche Durchschnittsarbeit) eredménye. Mivel a munka az érték teremtője, egyedül azt illetheti annak termelvénye. A „capitalisticus“ termelés uralma alatt azonban a munka mint árú kerül a vásárra, mint olyan a kereslet és kínálat, azaz a verseny törvényei szerint határoztatik meg díja — a munkabér. A tapasztalat mutatja, hogy a munkabér általában véve „a munka előállítási költségei körül mozog“; ez előállítási költségek alatt azon pénzösszeg értendő, mely a munkás és családjának életfentartására s neme reproductiójára föltétlenül szükséges. Csak kivételesen és rövid időre fog bére azon fölül emelkedni vagy alá szállni. De a munkásnak nem kell egy egész munkanap az ő „előállítási költségei“ megtermelésére. Marad azon fölül oly időfölösleg, melyet a munkás a munkánál a tőketulajdonos előnyére tölt. E fölösleget Marx munkavértéktöbbletnek (Arbeits-Mehrwert) nevezi. Ez értéktöbblet úgy keletkezhetik, hogy ha egy munkás átlagos napi szükségletei termelése hat órai munkát igényel, akkor hat órát kell naponta dolgoznia, hogy elhasznált munkaerejét, vagy azon értéket, melyet tulajdonképen eladott — t. i. munkaerejét, annak termelő képességében — reprodukálja. Munkanapjának szükséges része tehát hat óra, azonban a munkanap szokott, 10, 12, 14 órát tartani, így azon 4, 6, 8 órai munkaidő-fölöslegben termeltetik a munkatöbblet, mely a tőketulajdonos zsebébe hull, a nélkül, hogy azért a munkás bármily külön előnyben részesülne. A tőke fölhalmozódási ereje, annak természete

külön munka nélkül is szaporodni, csupán azon képességéből ered, hogy munkatöbbletet tud magához ragadni. „A tőke elhalt munka, mely csak élő munka vampirszerű beszívása által éled újra, és annál többet él, mentől többet szíhat abból magába.“ (*Capital* 224. l.) A munkabérnek pénzalakja ez igazságot némileg elfátyolozza, mivel látszólagosan a munka egésze, egy szabad szerződés alapján vétetik bérbé. Valóságban azonban csak hat órai munka fizettetik meg, úgy hogy p. o. tizenkét órai munka teljesítettven, hat órai munka a tőketulajdonosnak ingyenbe marad, míg igazság szerint a munkást illetné egész munkája eredménye. E szerencsétlen viszony oka abban rejlik, hogy a munkás eladja munkáját esereértéke árán, míg a tőketulajdonos kizsákmányolhatja annak használati értékét.

Marx ez állításai folynak értékelméletéből; és csakugyan ha egyedül a munka teremtené az értéket, a tőke és munka közti ellenséges viszony alap-oka tudományilag meg volna fejtve. Azonban, nem tekintve azt, hogy Marx „átlagos társadalmi munkája“ oly fogalom, mely meg nem állapítható és utópista természetű, nem tekintve azt, hogy a „szükséges munkanap“ csak az általános kényszermunka eredménye lehetne, a milyent nem ismerhet más, mint egy már socialista alapon nyugvó társadalom, láttuk, hogy az értéknek nemcsak a munka, de sok más tényező is teremtője. Láttuk, hogy az érték rejlik a természet által adott használhatóságok fölötti becsülő ítéletünkben, továbbá azon hatalomban, melyet a természeti erők elleni harczban az emberi ész és erő azok fölött szerzett, de rejlik még egy más fontos tényezőben, a tulajdonjogban. *) Mindezek mellett bizonynyal kiváló szerep jut az értéktermelés körül az emberi munkának, de ott sem az „átlagos társadalmi munkának,“ hanem az egyéni, anyagi

*) Roscher: *Grundlagen* (1875.) 10. l. „Ein Gut, das Tauschwerth erlangen soll, muss ausser seinem Gebrauchswerthe noch die Fähigkeit haben, ausschliesslich besessen, daher auch übertragen zu werden.“

vagy szellemi intensivitása szerint jutalmazandó — és általában úgy is jutalmazott — észszerű vagy gazdasági munkának (Schäffle szerint: wirthschaftliche Arbeit). Az egyéni tulajdon jogszerűségének megtámadása által, ily tévfogalmakba kellett a socialismusnak sodortatnia, mert a tulajdon megtámadása után nem lehet az értéket többé megmagyarázni.

A munkás-kérdés szerencsés megoldásától, a méltányosság alapján, függ társadalmunk szerencsés tovább-fejlődése. A méltányosságnak azonban kölcsönösnek kell lennie. Ha a munkás-osztály azon igazságról lesz meggyőződve, hogy úgy a mint az ő szorgalma gyümölcsöt teti a tőkét, szintúgy szerez a tőketulajdonos merész számításai és spekulációi által oly munkakeresletet, mely nélküle nem következnek be, hogy továbbá vállalkozásai oly kockázattal járnak, melyek tőkéjét magát gyakran egészen veszélyeztetik stb., a harc nem lesz oly elkeseredett, mint most. Mindezek daczára nem tagadhatjuk, hogy a tőkének túlterjeszkedési hajlamai vannak, mivel határtalan szaporodási vágya, ostorozva a verseny által, a munkaerő, nevezetesen pedig a még éretlen munkaerő, túlkizsákmányolására törekszik. De a tőke e vétkeiért lehet-e arra halálos ítéletet kimondani? Zabolázzuk a tőke kihágásait, annak szabadosságát társadalmi úton, de ne foszszuk meg azt magánjellegétől, mert az halálos ítélet volna. Marx ilyenmű intézkedésekkel nem éri be. Szerinte a tőketulajdonosokat társadalmi úton ki kell sajátítani, olyformán, hogy a tőke csak az összes társadalom kezében legyen, az egyén pedig munkaerejére utaltassék. A tőkeuralom alatti termelési rendszer kisajátítja a kis tőketulajdonost a nagy tőketulajdonos javára, úgy hogy az előbbieket proletárokká válnak, míg a „tőke-mágnások“ száma csökken, de annál inkább nagyobbodik azon néhányak tőkéje. Ezt természetesnek találja, mivel a tőke fölhalmozó hatalma, támogatva a „korlátlan szabad verseny“ törvényei által, magok a tőketulajdonosok közt a gyöngébb ellentállási erejét, az erősebbel szemben, lehetetlenné teszi. Így készíti a tőke maga elő a nagy leszámolás óráját.

Annál könnyebb lesz az átmenet az egyéni tulajdonról a társadalmi tulajdonra, mentől kevesebb kezekben van az összpontosítva. Marx ez eljárást igen egyszerűnek és könnyűnek képzei. „Eddig a nagy néptömegek expropriáltak néhány bitorló által, míg majd csak néhány bitorlót kell kisajátítani a népnek.“ Nincs ugyan kimondva, hogy az „Internationale“ föladata leendő terv valósítása, de — mint egy későbbi fejezetben látni fogjuk — annak alapelvei hasonlóak és Marx ott a lüktető erő. Marx azon művében, melyről szólunk, nem árúl el semmit, hogyan képzei ő a kisajátítás eszközlését, úgy-mint egyéb positiv javaslatokat sem igen találunk abban. Itt-ott azért mégis néha nyerhetünk a szövegben egy kis fölvilágosítást. A jövő társadalom termelési módozatairól, p. o. elmondja véleményét, melyet egész terjedelmében közlünk. A „capitalisticus“ termelési módozat elhárítása által a munkanapot a szükséges munka által lehetne fölváltatni. Az utóbbi, fogalma terjedésével, maga is terjedne. Egyrészt, mivel a munkás életföltételei gazdagodnának és igényei az élethez nagyobbodnának, másrészt pedig, mivel a jelenlegi munkatöbblet a szükséges munkához volna számítandó, t. i. azon munka, mely egy társadalmi tartalék- és tőkealap szerzésére kellene. Mentől egyenlőbbben van a munka fölösztva a társadalom munkaképes tagjai között, mentől kevésbé képes egy osztály a munka természeti szükségességét magától elhárítani és azt mások vállaira nehezíteni — annál rövidebb lesz a társadalmilag szükséges munkanap és annál hosszabb lesz azon idő, mely az egyénnek szabad szellemi és társadalmi foglalkozásra kivívatott. A munkanap rövidítésének absolut határa tehát a munkának általánossá tételében található. A capitalisticus társadalomban szabad idő csak egy osztály javára termeltetik, az által, hogy a tömegek *egész életideje munkaidővé válik.* *)

*) L. 515. 1. (1867.).

Íme, ez a socialistikus állam képe. Alapja a kényszermunka. Az egyéni tulajdon megsemmisül, az emberi munka és annak következtében az emberek minden egyéb viszonyai is, a hatóságok által rendeztetnek. Az állam egy nagy dologház, az egyén egy termelési eszköz. Jaj a dolgoztalannak, de még nagyobb jaj a lánghésznak! Jaj a gyöngének, jaj az erősnek is! A középszerűség, az átlagosság sovány ökle szoritja vissza a kitünőt és fojtja meg a gyöngét!

Marx nézetei a családról és vallásról főművében nincsenek külön tárgyalva, azonban elszórva találunk ezekre nézve is szellemi szikrákat. Szintúgy mint a tulajdonjog, úgy a házassági és örökösödési jog előtte csak az emberi társadalom egy bizonyos fejlődési fokát, de korántsem annak az emberi természetből folyó pragmatikus nyilatkozatát képezi. Ha ő a családíság szörnyű és utálatos fölbomlását a capitalisticus rendszer alatt kárhoztatja, az új rendszerben annak „egy új gazdasági alapot, és a családnak, úgy mint a két nem közti viszonyoknak egy magasabb alakzatot“ helyez kilátásba. Miben fog azon „magasabb alakzat“ állni, arról hallgat. Ha azonban az „Internationale“ congressusain többször nyilvánult nézetek után ítélnünk, a „szabad szerelem“ volna azon magasabb alakzat, mely hivatva lenne az emberi nemet regenerálni. Hogy Marx ezen elveket vallja-e, nem tudhatjuk, csak annyi bizonyos, hogy „a keresztyén-germán családot,“ úgy mint a keleti, régi-római és ó-görög családformákat elítéli. De képzelje Marx a család „magasabb alakzatát“ bármilyennek, az társadalmilag csak veszélyes lehet, mivel annak mostani formájától eltérő. A család, a mint az a művelt Európában el van fogadva, a két nem közti viszony legmagasabb képzelhető formája. Nem akarjuk ez állításunkkal a nőkérdés fontosságát vagy annak föltehetőségét egyáltalában vitatni, sem azt, hogy a positiv törvények javításokat nem igényelnének; de tekintve az egészet mint rendszert, a felek egyenjogúságára alapított egynejlőséget, mely társadalmunknak egész jellegét kölcsönzi, azt mint olyant meg nem támadhatónak tartjuk.

Mielőtt Marxtól elválnánk, röviden foglaljuk össze legfőbb tételeit könnyebb áttekintés végett : *)

1. Nem létezik anyagi összefüggés használati és csereérték között. Azok inkább ellentétes természetűek.

2. Az (csere) értéket teremtő anyag a társadalmi munkában rejlik ; ez érték mérője a termelésre „szükséges átlagos, társadalmi munkaidő.“

3. A társadalom tulajdonosokból és tulajdon nélküliekből áll. Az előbbi a munkaerőt árú természeténél fogva csereértékében szerzi meg, míg annak használati értékét — az az teljes termőképességét — kizsákmányolja.

4. Azon használati és csereérték közti különbözetből ered a munkaértéktöbblet ; ez utóbbi fenmarad a tőketulajdonosnak, miután a munkás bére értékét reprodukálta. Ez értéktöbblet a tőketulajdonos által eltulajdonított, — mert meg nem fizetett — idegen munka eredménye.

5. Ez értéktöbblet észjogszerűleg a munkást, mint értékteremtő anyagot illetné ; annak eltulajdonítása a tőke által kizsákmányolás, mely a pénz-bérrendszerből és a termelési eszközökre formált egyéni tulajdonjogból ered ; ez utóbbinak az előbbiekkal együtt esnie kell.

6. Ez történik a tőketulajdonosok kisajátítása és a termelési eszközök — gépek, földbirtok, közlekedési eszközök, csatornák stb. — köztulajdonná, társadalmi tulajdonná való átalakítása útján. E társadalmi tulajdon közösen munkálendő.

* * *

Marx elméletei, elvont előadási alakjoknál fogva, nem lehettek nagy hatással azon osztályokra, melyeknek szánva voltak. A szaktudósok siettek, elismervén, hogy előkelő szellemmel van dolguk, művét minden oldalról vitatni és bírálni, a

*) L. Dr. Eugen Jäger : *Der moderne Socialismus*. Berlin. G. van Muyden (1873.) 33. sk. I.

negyedik rend azonban alig bírt tudomással e szellemi harc-
ról, és Németországban még mindig Engels *A munkásosztályok*
állapota Angliában című könyve volt a munkások evangé-
liuma. Marx elméleteinek forradalmi természete csak akkor
érvényesült, midőn oly lelkes apostola született, ki népszerű-
sített módon, agitatori ékesszólással tudta azokat a néppel
megismertetni (s megértetni. — Ez apostol neve Lasalle
Ferdinánd.

Lasalle nem új rendszert alkotott; tanaival Marxon
(részben Proudhonon és Louis Blancon is) alapszik. Nem is
akar ő, ki magáról jogosultan állíthatá, hogy: „minden sort
századunk teljes műveltségével fölfegyverkezve ír le,“ egyebet
mint a socialismus eszméjét népszerűen előadni és azon esz-
méket concret alkotásokban valósítani. Művei nem állnak
vastag könyvekből. *) Nézeteit polemikus vagy izgató röpirat-
tokba és füzetekbe foglalja, melyek annak idején minden
munkás gunyhójában közkézen forogtak, melyek még mai
napság is a socialista sajtó fegyvertárát képezik. E helyen
tehát elméletei kifejtését mellőzhetjük és figyelmünket inkább
izgató és politikai tevékenységére fordítjuk.

Lasalle, ki gazdag szülők fia és az általa oly hevesen
megtámadt bourgeois osztályból származott, indította meg a
socialistamozgalmat Németországban nagy mérvben. A munkás-
mozgalom megindítására azon időt választá, midőn a viszály a
Bismarck-kormány és a porosz képviselőház közt tetőpontját
érte. A közvélemény fölött azon időben a „haladás pártja“
uralkodott. E párt fölismerte már a socialismus csiráit a nép-
ben, és azok ellen a „laissez aller“ iskola elveivel fegyverke-
zett föl, elfogadván alapúl, hogy az államnak legfőbb feladata
vagyon- és személy-biztosságot nyújtani, azon fölül a népnek
„szabadságokat“ kell adni. Nem tekintve azt, hogy a „szabad-
ságok“ a szabadság legnagyobb ellenségei, szerencsétlen állás-

*) A *System der erworbenen Rechte* ugyan terjedelmes mű, de
nem tartozik szorosan véve ide.

pontnak nevezhető az olyan, mely a társadalmi bajokat egyszerű mellőzéssel véli gyógyíthatni, vagy elbizakodva a sajtó fölötti hatalmában, azokat agyon hallgathatni véli. Ezt a valódi struczmadár-politikát űzte a haladási párt. Schultze-Delitzsch, e párt egyik tekintélyes tagja, ugyanakkor lépett föl „önsegélyző“ rendszerével és egész Németországban erélyes agitatiót indított az ő fogyasztási, nyersanyag-beszerzési- és előlegezési egyesületei érdekében. Az ily munkás-önképző- és továbbképző-egyletek a haladási párt részéről, mely bennök a socialismus ellen hatalmas politikai fegyvert ismert föl, meleg pártfogásban részesültek.

Eleinte csakugyan sikerült is sok ily egyesületet életbe léptetni és azoknak nagy számmal szerezni tagokat. A munkásoknak előadták, hogy egyedül tőlök függ, szorgalom, művelődés, takarékoság és józanság által, az új szervezet segítségével, állapotukat javítani; idővel a dolgok természetes lefolyása útján a társadalmi viszály el fog enyészni, a munkások saját erejöknel fogva a magasabb osztályokkal egyenlőkké válnak, a mennyire társadalomban ily egyenlőség egyáltalán elérhető. A kezdet sikere annyira elragadta a pártot, hogy a társadalmi kérdést megoldottnak hirdeté és a párt-sajtó kikiáltotta Schultze-Delitzschet „a socialis ország királyának“. Minden kitünően ment, midőn 1863-ban Lasalle föllépett.

A lipcei munkások egy általános német munkás-congressus megtartását tervezték, melyen az iparszabadságról, szabadköltözhetésről (Freizügigkeit), takaré-, erőfogyottak- és betegek-pénztáirairól tanácskozzanak, és a német munkások általános szervezkedését kezdeményezzék. E célból, Schultze-Delitzsch és pártja mellőzésével, tanácsért Lasalle és Rodbertushoz fordultak. Már e lépés által lazult a viszony a haladási párt és a munkások között, mely végkép fölbomlott Lasalle ama híres röpirata által, melyben a munkások megkeresésére felelt. *) Ez röviden magában foglalja a negyedik rend evan-

*) *Offenes Antwortschreiben an das Central-Comité etc. etc.* 1863. II. Aufl.) Zürich (Meyer & Zeller).

géliumát és megérdemli annak hadizenési nyilatkozványa címét. E röpiratát követték május hó 17-én és 19-én Frankfurtban tartott beszédei és ugyanazon hó 22-én az „Allgemeine deutsche Arbeitervereine“ alapítása. Az egyesület céljait alapszabályai 1. §-sa világosan kifejezi. „Az „Allgem. d. Arbeitervereine“ cím alatt az alulírottak a német szövetség területén oly egyletet alapítanak, mely, azon meggyőződésből indulván ki, hogy csak az általános, közvetlen választási jog biztosíthat a német munkásosztályok socialis érdekeinek elegendő képviseltetést, hogy továbbá csak ezen az úton szüntethetők meg békés és törvényes módon a társadalomban az osztályellentétek, harczolni fog az általános és egyenlő szavazási jog elfogadtatásáért.“ Az egylet erősen központosító rendszerrel szerveztetett, melyben az elnök majdnem uralkodói jogokkal van fölruházva. Az első öt évre Lasalle választott elnöknek. A mily lelkesedéssel ragadta meg Lasalle a munkások ügyét, oly fájdalmasan csalódott azon reményében, hogy oly munkástömeget fog egyesületében összpontosíthatni, mely elég erős lesz, hatalmas demonstratió útján a kormányt engedményekre kényszeríteni. Egyesületének 1864-ben, saját levelei szerint, nem volt több mint 3000 tagja. Ily közöny mellett, azon tetemes áldozatok daczára, melyeket maga hozott, még egy közlöny létesítése is kiyihetetlen volt. 1864 tavaszán ír egy megbizottjának: „Pénzt már sehogysem teremthetek. . . . Határán vagyok azon pénzáldozatoknak, melyeket hozni képes vagyok. . . . Hogy szeptember haváig mily pénzáldozatokat hoztam, ön legjobban tudja; azok egész tőkéknek nevezhetők!“ s így tovább. De anyagi tőkéje mellett szellemi tőkéje is szerfölött igénybe volt véve. Munkával elhalmozottságához járult még a balsikerét követő búskomorság is, e betegsége a vérmes, természetű embereknek, kicznél a lelkesedést nyomban követi a visszahatás. De azért Lasalle nem adta föl eszméit vagy ügyét. „Mindamellett nem fogom elejteni a zászlót, a míg csak a reménynek leghomályosabb sugara fénylik a politikai láthatáron,“ ír azon időkben egy

levelében. Mit lett volna képes keresztül vinni azon lánglelkű agitátor, ha a sors életének nem vet oly gyors véget? Lett volna-e belőle a negyedik rend forradalmának Mirabeauja vagy talán Dantonja? Egy nő és egy golyó képezték végzetét! Egy kalandos szerelem párbajba bonyolította, melyben 1864. aug. 31-én elesett. Halála az egyesület ügyeit is majdnem halálosan sértette. Eleinte Becker Bernhard követte őt az elnöki székben, de csak dr. Schweitzer, a *Socialdemokrat* szerkesztőjének föllépése után nyert az egylet némi lendületet.

Ha visszatekintünk Lasalle rövid, de eredményes életére és működésére, nem maradhatunk sokáig bizonytalanságban balsikerének okai fölött. Lasalle félreismerte a német munkásosztály hangulatát, a német nép természetét, azon kívül pedig túlbecsülte eszméinek pártalakító erejét. Bár programjának egyik része, a „suffrage universel,“ rövid idővel halála után maga Bismarck által valósult és, a mint a legutóbbi választások mutatják, a negyedik rend szavazatait 300,000-ról 900,000-re emelte, mégis az eredmény törpe Lasalle várakozásaihoz képest. Ő remélte, hogy az általános szavazási jog a proletárság kezére fogja játszani az államhatalmat és avval az eszközöket a socialista állam és társadalom szervezésére. E szervezésre kész terve volt, t. i. az államsegélyre alapított termelési társulatok. A terv nem nevezhető újnak, mivel Blanc Louis már 1841-ben *L'Organisation du travail* című művében ugyanazon eszmét pendíté meg*) és kifejtette, hogyan lehetne az állameszmét és államhatalmat a tulajdon nélküliek javára a tulajdonosok ellen fölhasználni. Lasalle e tervét az *Arbeiterlesebuch* és *Der oekonomische Julian oder Kapital und Arbeit* című műveiben kifejti, és mondja: „A szabad egyéni társulás elve nem bírná-e a munkásosztály

*) Az 1848-ki francia forradalom kísérletet tett egy oly terv kivitelével, a „nemzeti műhelyekkel“. De épen azon munkások, kik a köztársaság által socialista alapon szerveztettek, voltak később a deczemberi államszínynak, a köztársaság felforgatóinak buzgó eszközei.

állapotát javítani? De igenis bírná — de csak a gyárszerű nagyban termelésre alkalmazása és kiterjesztése által. A munkásosztályt saját vállalkozójává tenni — ez azon szer, a mely által lehetne — és a mely által egyedül lehetne — a munkabért szabályozó kegyetlen törvényt hatályon kívül helyezni. Ha a munkásosztály maga viszi a vállalkozó szerepét, elesik a válaszfal munkabér és vállalkozói haszon (a Marx-féle érték-többlet) közt, egyúttal eltűnik a munkabér maga is és helyébe lép a munkajövedelem (Arbeitsertrag).*) Mivel azonban a munkások gyöngék a termelési eszközök elfoglalására, az állam köteles őket e törekvésekben támogatni és rajtuk segíteni. Az állam föladata a munkásoknak „önszervezésre“ (Selbstorganisation) és „öntársulásra“ (Selbstassociation) a szükséges eszközöket szolgáltatni, hogy e művelet békés és törvényes formában történhessék. Az önsegély elve azért el nem vetendő csak hogy elégtelen. „Épen az képezi az állam föladatát és rendeltetését, hogy könnyítse és közvetítse az emberiség nagy lépéseit művelődése fejlődésében.“ Az állam segíthet, de jogsult is a munkások segélykövetelése. Lasalle kérdi: mi az állam? A hivatalos statisztika szerint 1850-ben a népesség:

$\frac{1}{2}$ %	jövedelme túlhaladta az	1000 tallért
$3\frac{1}{4}$ „	„	ment 400—1000 tallérra
$7\frac{1}{4}$ „	„	200—400 „
$16\frac{3}{4}$ „	„	100—200 „
$72\frac{1}{4}$ „	„	100 talléron alul.**)

E számok szerint a népesség $96\frac{1}{4}$ % nyomorult vagy legalább nagyon szűkölködő helyzetben van. Lasalle ezek után azt mondja a munkásoknak: „Önöké, a szűkölködőké az állam,

*) Mint Marxnál is a munkást illeti az egész munkaeredmény.

***) Frankhonban, 1860-ban, volt 346,000 falusi lak ablak nélkül, 1.817,328 falusi lak egy ablakkal és ajtóval. Ezekben 10 millió lélek lakott; tehát az összes lakosság $\frac{1}{3}$ része a legnagyobb emberi nyomorban él. (Lasalle: *Arbeiterlesebuch* 26. l.)

nem a mienk, a magasabb osztályoké, mivel önökből áll! Azt kérdezém, mi az állam? és önök most néhány számtól, kézzelfoghatóbban, mint vastag könyvektől, nyerhetik a választ: Az önök, a szegényebb osztályok nagy társulása — az az állam! Kétségtelen tehát, hogy az állam köteles a munkások törekvéseit támogatni. A „productiv-associáció“ azért „még nem a socialis kérdés megoldása, mely generációkat fog igénybe venni; az csupán a szerves mustármag, mely önmagától fejlődik és föltartóztathatatlan továbbfejlődésre készítet“ (*Oekon. Julian* I. 212.). A társadalmi kérdés megoldásának végphásisa szerinte is — mint minden socialista szerint — a tulajdon és örökösödési jog újabb elintézése. Proudhonnal hasonló kifejezéssel élvén, *Eigenthum ist Fremdthum* (*Oekon. Julian* I. 209.) tételben foglalja nézetét, a mi nem más, mint a „tulajdon-eltulajdonítás vagy lopás.“ Sajátságosan értelmezi Lasalle e tételét. „Azon socialismus, melyet én ajánlok, nem akarja a tulajdont megszüntetni, az ellenkezőleg az egyéni tulajdont, a munkára alapított tulajdont, újjá akarja teremteni.“ Lasalle a tőkét csak termelői önállóságától (Marxnál a tőke accumulatív hatalma) a munkával szemben, akarja megfosztani. Mivel a termelési anyagok és eszközök nem lehetnek többé magántulajdon tárgyai, mivel azonban kívánatos, hogy a tőke kisajátítása békés úton történjék, szükséges hogy a munkásosztály következetesen tovább ható institutiók által a termelési anyagok és eszközök birtokába jusson, mert ezek nélkül minden termelés lehetetlen.

Íme azon pont, hol összefügg a „productiv-associációk“ eszméje a socialismus elkerülhetetlen végezteljével — a birtokközösséggel. Bárhogy is kísértik meg mérsékelt socialisták elveikkel a tulajdonjogot kibékíteni, képtelenségre jutnak. Vagy el kell fogadni a socialismust annak minden következményeivel együtt, s el kell ismerni, hogy a tulajdonjog erkölcstelen és anarchikus, hogy mindazok, kik a társadalmi nivelátor fölött állnak bitorlók és vampírek, — vagy el kell vetni a socialismust egészen, csupán azon tanúságot merítvén

belőle, hogy a társadalom feladata a gyöngét az erős ellen védelmezni és intézményeiben, positiv törvényeiben számolni azon tényezőkkel, melyek óriási módon befolyásolják a jelenkor termelési viszonyait, t. i. azon növekedő hatalmát az embernek a természeti erők fölött, mely természeti erők a tulajdonjog védelme alatt a tőke által kizsákmányolhatók, míg a tőkenélküliek ez előnyöktől elesnek.

A socialismus történetéből tudjuk, hogy a mikor nagy rendszer-alkotók születtek, azok mindig találtak genialis agitátorokra, kik azon tanok alkalmazását az államéletben sürgették. Így Saint-Simont követte Bazard és Infantin, Fouriert Considérant, Marxot Lasalle. Gyakorlati kísérleteik mindannyiszor megghiúsultak, néha — mint Infantin és Louis Blanc eseteiben — csúfosan, teljes kudarczczal végződtek. Nem bizonyúl-e be e példákból azon igazság, hogy a társadalom alapja, mely ezredévek művelődésének gyümölese, a tulajdon- és örökösödési jog, csakugyan az ember társulási ösztönének természetéből folyó — tehát nem történetes fejlődési fok — alakzata? Nem bizonyúl-e be, hogy mindazok, kik e természetes alapjait a társadalomnak megtámadják, magát a társadalmat veszélyeztetik, mely ez elvek összeforrasztó hatása nélkül szétmállnék? Szerintünk igen is bebizonyúl. De azért korántsem következik ebből, hogy a társadalomnak kötelessége ne volna a negyedik rend állapotai javítását legfőbb feladatai közé sorozni. Hathat az állam arra az alsóbb osztályok műveltségi fokának emelése által és igazságos adórendszer útján. A művelt munkásnak meg lesz adható a szavazási jog, egy igazságos adórendszer pedig, míg egyrészt a pusztán létfenntartásra szükségelt jövedelmet adómentessé teszi — mint legújabb időben Poroszországban — a fogyasztási adókat helyesb és méltányosabb alapokra fekteti, másrészt pedig a tőkét fokozatosan emelkedő kulcs szerint terhelvén, annak túlkapási hajlamát és képességét megnyirbálja, következményében az állam jövedelmeit szaporítani fogja és azt azon helyzetbe hozza, hogy a szegény osztályok

művelődési ügye tisztán állami és társadalmi ügyggyé válhassék.

A társadalmi kérdésnek tehát kiválóan az általános, kényszerült ingyenoktatásban, a gyermek 14 éves koráig, kell megoldást nyernie, mely oktatás folytatásául a tovább képző és szintén ingyen nyújtandó szakoktatás szolgálna. A nevelés-ügy oly társadalmi kötelesség, melyért az polgáraitól külön díjazást nem követelhet. Azoktól, kik a társadalmi bajokat az emberi nem túlszaporodásában keresik és e bajt erkölcstelen tanácsok terjesztése által akarják orvosolni,*) azoktól undorral fordulunk el és társadalmunk csak oly veszélyes kinövéséinek tekintjük, mint a socialistákat. A könnyelmű házasságkötés mindenesetre társadalmi baj, de annak gyümölcsét elfojtani, rút kijátszása a természet törvényeinek. Az emberi nem túlszaporodása különben is egyszerűen lehetetlen, mivel mint már Sismondi írja : „A föld ismét elnyeli azon gyermekeket, melyeket nem bír táplálni,“ vagy érthetőbben Shadwell, Mill és Cairnes e jeles tanítványa szerint : „Az emberi nem szaporodása lépést tart a tápanyagok szaporodásával; sohasem teremhet több ember, mint a mennyit a föld táplálhat és neme szaporodása vagy csökkenése se nem fokozza, se nem csökkenti az éhenhalás veszélyét.**)

III.

„Ti proletárok az egész világból, egyesüljetek!“ ezek végszavai azon fölszólításnak, melyet Marx 1864-ben, az „Internationale“ alapítása alkalmával a „munka embereihez“ intézett. Ez a tétel, mely már a communisták 1847-ki manifestumának végszavait képezte, bizonynyal itt nem ismételtetett véletlenül. Ez a tétel az „Internationale“ jelszava. A munkás-egyesületek elszigetelt szerepléséről már előbb

*) P. o. Owerbeck : *Die Lösung der socialen Frage.*

***) J. L. Shadwell : *A system of political Economy* 81. l.

szólottunk, és láttuk, hogy azok főczélja volt a munkabérek szabályozása tömeges alku útján. A tőketulajdonosok mint egyik leghatalmasb ellenszert a munkaszünetelők ellen, használták a munkás-behozatalt. Míg az egyesületnek, tagjai fölött, szervezete folytán nagy hatalma volt, — p. o. Angliában a „knobstick“ *) társai által üldözött, sőt gyakran meggyilkoltatott, — természetesen más ország-részekből vagy a külföldről behozott munkás veszélyes versenyző volt, oly versenyző, mely a helyi munkás-egyesület hatalmi körén kívül állt. Habár ily esetek a munkás-történetben ritkák voltak és kellett is lenniök, azon, a kifejlődött közlekedési eszközök által némileg ugyan megingatott gazdasági alapelv szerint: hogy emberi munka a legnehezebb szállítható áru; annál gyakrabban használtatott az mint megfélemlítő fenyegetés, mely legtöbb esetben meg is tette a hatást. Könnyen fölfogható, hogy a munkások, érdekközösségek érzetében, azon gondolatra jöttek, hogy nemzetközi alapra fektessék az osztályérdek megvédését. A socialismus tanai terjedése, azok rendszeres fejlesztése oly férfiak által, mint Blanc, Marx és Lasalle, azonban a dolognak más fordulatot adott és a mai Internationalén keletkezésének ez alapoka alig ismerhető fel, annyira eltért a kézzel fogható érdekekért való harcztól az el nem érhető utópiák vadászatában.

Az Internationale eszméje a francziáké. A franczia szellem sajátsága az, hogy általánosít és szereti a nagyszabású, synthetikus rendszereket. Ha egy eszme magasztosságáról és üdvözöségéről meggyőződött, azt nem óhajtja önzően nemzetileg fölhasználni, nagy, emberszerető szíve dobog az egész emberiségért és azért a szabadságot és annak intézményeit kiterjesztené az egész világra.

Az angol szellem ellenben gyakorlati irányában nem tűz ki magának elérhetetlen vagy általánosított célokat.

*) Oly munkás, ki a szünetelés idején az egyesület határozata ellen munkáját folytatja.

Harczol keményen, de csak saját érdekeiért, minden lépést előre meggondol, ha azt megtette, megpihen és visszapillant. Előbb vívmányának minden előnyét kiaknázza, azután indul tovább. Társadalmi harcuk többnyire az anyagi érdekek körül forogtak, azok eszményesítését erősebb képzelődő tehetséggel bíró szomszédaira bízván. Ez ellentét mutatkozik a munkáskérdés terén is. Míg az angolok munkásegyleteikben bizonyos, előre körülírt és meghatározott, tisztán angol célokat tűztek ki maguknak, a francziák ezt az irányt megrótták és elhatárolták magokat az egész jelenkori tökerendszer ellen föllépni és szem előtt tartani „az egész munkásosztály fölszabadítása nagy célját.” Az Internationale francia eszme és, habár alapításához angolok is járultak, később, midőn a rajongók a józan ész ösvényéről messze eltértek, csakhamar odahagyták.

Az Internationale alapítását az 1862-ki, első londoni világtárlat alkalmával kezdeményezték francia munkások, kiket kormányuk azon nemzetközi verseny eredményének tanulmányozására kiküldött. Az első bizottság Odger, Facey, Cremer, Eglington és Goddard munkásokból állott. Azok fölszólítást intéztek Frankhon munkásaihoz, melyben, meglehetősen gyarló alakban, kifejtették az egyesülés szükségességét. „Királyok és császárok tartanak ünnepélyes összejeveteleket, fényüzések a könnyelműeket és gazdagokat megörvendeztetheti, de csak nehezíti azon terhet, mely alatt a becsületes, szorgalmas szegény izzad. . . . Hangoztassuk fölhívásunkat a népek testvéresülésére és képezzen az egy korlátot a hatalmasok visszaélései ellen. . . . Tartsunk congressusokat, hogy oly törvények hozassanak, melyek a tömeg jogait a csekély számú kiváltságosok ellen érvényesítendik. . . . Azt tapasztaljuk, hogy bármikor törekszünk a munkanap rövidítése által társadalmi állásunk javítására vagy munkánk értéke emelésére, munkaadóink avval fenyegetőznek, hogy francziákat, németeket, belgákat vagy másokat fognak hozni, kik munkánkat olcsóbban fogják teljesíteni; ez tényleg meg is történt, mivel

a dolgozó népek közt rendszeres összeköttetés nincsen. . . .“
E fölhevés, mely még a francia nép előtt mindig igen rokonszenves lengyel kérdés fölötti kesergő declamatiókkal volt földíszítve, Párisba küldetett és onnan az egész ország munkásai közt terjesztetett. A mozgalom vezetői, meggyőződést szerezvén, hogy agitatójuk termékeny talajra talált, 1864. szept. hó 28-ára az egész világ munkásait meghívták egy, Londonban, St.-Martins-Hallban tartandó congressusra.

A congressus a megállapított napon Beesley elnöklete alatt meg is tartatott a socialdemocratia több nevezetessége jelenlétében, a kik közt ott volt Marx is. Miután a francia munkások egy Marx által szerkesztett fölratot előterjesztettek, elhatároztatott egy ideiglenes központi bizottság alakítása, mely különféle országok munkásaiból álljon, Londonban székeljen és egy nemzetközi egyesület kormányzatának szabályait kidolgozza. E munkát a bizottság Marxra bízta, ki az Internationale alapítása óta annak lelke és feje. Az általa kidolgozott program és alapszabálytervezet, melyet főbb vonásaiban közlünk, az első alakító congressusnak, mely Belgiumban lett volna 1865-ben megtartandó, de csak egy évvel később tartatott meg, terjesztetett elő és általa elfogadott. Azon szervezet az együletnek még jelenleg is alapját képezi, s (kivonatilag) a következő: „Tekintve, hogy a munkásosztályok fölszabadítása maga a munkásosztály által kivándó; hogy a munka fölszabadítása sem helyi, sem nemzeti, hanem egy oly társadalmi föladat, mely mindazon országokat magában foglalja, melyekben modern társadalom létezik, mely föladat megoldására a legelőbbre haladott országok elméleti és gyakorlati segélye szükséges . . . ezen okoknál fogva az alúlirott bizottsági tagok megtették az egy nemzetközi munkásegyesület alapítására kívánatos lépéseket. Kijelentik, miszerint e nemzetközi szövetség úgy mint a vele összefüggő társaságok és egyének, úgy egymás közt, mint az emberekkel szemben vallás-, nemzetiség- és bőrszín-különbség nélkül, cselekvéseik alapjául igazságot, jogosságot és erkölcsiséget fogadnak

el. Semmi jog kötelesség nélkül, semmi kötelesség jog nélkül. E szellemben dolgoztattak ki a következő ideiglenes alapszabályok:

„Ez egyesület alapított, hogy központot képezzen a munkásegységek közti érintkezés és közös működés számára; mind ezek egy és ugyanazon cél után törekszenek, t. i. a munkásosztályok védelmezése, elősegítése és tökéletes felszabadítása után. A társaság a „Nemzetközi munkásegységek” címet fogja viselni. 1865-ben Belgiumban egy általános munkás-congressus tartassék, melyen mindazon munkásegységek képviseltessenek, melyek azon időig a szövetséghez csatlakoztak. A congressus Európa előtt a munkásosztályok közös törekvéseit fogja hirdetni, a végleges alapszabályok fölött fog határozni és egy központi tanácsot kinevezni. Az általános congressus évenként egyszer fog összejúlni; e congressus a központi tanács működéséről a lefolyt évben nyilvános jelentést fog nyerni. A központi tanács, mely évenként a congressu által neveztetik ki, föl van jogosítva tagjai számát saját hatalmából szaporítani. Sürgős esetekben a congressus az év lejárta előtt is összehívható. A központi tanács egy nemzetközi ügynökséget képez a kooperáló egyesületek közt, úgy hogy a munkások egyik országban mindig osztályaik mozgalmáról más országokban tudósíttatnak, hogy továbbá a socialis állapotok megvizsgálása Európa külön országaiban egyidejűleg és közös vezetés alatt eszközölhető legyen, hogy általános érdekű kérdések, melyek egyes egységekben fölvetettek, mindenütt megvitathassanak, és végre, hogy ha közvetlen praktikus lépések szükségessége mutatkozik, — mint p. o. nemzetközi viszályok alkalmával — az egyesült társaságok tevékenysége egyidejű és egyöntetű lehessen. A nemzetközi munkásegységeknek minden tagja, ha egyik országból a másikba utazik, az egyesült munkások testvéri támogatásában fog részesülni. A fenálló munkásegységek e föloldhatatlan testvéri, összműködésű szövetségbe belépven, eddigi szervezeteiket változatlanul megtartják.“

A tervezett congressus 1865-ben nem volt megtartható, a mit Varlin — az Internationale és párisi commune hirhedt tagja — az időközben módosított belgiumi törvényekkel indokol. Azonban valószínűbb az, hogy az első congressust nem akarták a vezérférfiak megtartani, míg nem rendelkezett pártjok oly tekintélyes számmal, mely elégségesnek látszott föllépéseket nagyszabásúnak föltüntetni. Végre 1866-ban Genfben megtartatott az első congressus.

Mielőtt a congressusok történetéhez áttérnénk, melyet czélszerűbb lesz összefüggésben tárgyalni, néhány szót akarunk szólani az Internationale szervezetéről. *)

Busch, idézett művében, jól jegyzi meg, hogy úgy mint számos más egyesületeknél, az Internationalénál is lényeges az eltérés elmélet és gyakorlat közt — azon alapelvek közt, melyek alapszabályokban kifejeztetnek és azok miként alkalmazása közt. Az elmélet körülbelöl azt állítja, hogy nagyobb vagy kisebb számú egyleti tagok összeállnak, mivel ugyanazon vidéken egy és ugyanazon czéhhez (Gewerk) tartoznak és alakul egy „sectió“. Ugyanazon vidék több sectiói képeznek egy „foederatiót“. Az összes alakult foederációk képezik a szövetséget, mely a főtanács vagy központi tanács által kormányoztatik, míg az utóbbit az évenkénti congressusok „alkotmányosan“ ellenőrzik. Minden sectió tagjai egymás közül delegátusokat választanak, melyek részben a congressuson, részben a foederatióban képviselik őket. A congressus választja részéről a központi tanács tagjait. E szabványok szerint a szövetség kormánya mindig közvetett választások eredménye.

*) Az Internationale történetére és eszmefejlődésére vonatkozó adataink a következő művekből vannak merítve: Oscar Testus: *L'association internationale des travailleurs*. Paris. E. Lachaud (1871.), E. Villelard: *Histoire de l'Internationale*. Paris. Garnier frères (1872.), Wilh. Eichhoff: *Die internationale Arbeiter-Association*. Berlin (1868.), M. (oritz) B. (usch): *Zur Geschichte der Internationale*, Leipzig. Wilh. Gremvir (1872.), Dr. Eug. Jäger: *Der moderne Socialismus*, Berlin. G. van Muyden (1873.).

Tényleg azonban, mint Villetard meggyőzően kifejti, a dolgok ellenkező sorrendben történtek. A szövetség alapítói mindjárt eleinte megalakították a főtanácsot, melynek fölhatalmazványai a már eddig megtartott négy congressuson — egy kis választási komédia eljátszása mellett — egyszerűen csak megerősítettek. Ez eljárás hasonló több 1870-ben a 4-ik szept. után alakult nemzetőri századok szervezkedéséhez. Néhány buzgó forradalmár olykor egyesült; azok egymásközt elosztogatták az epauletteket az ezredestől le az alhadnagyig, az illető városrészekben azután néhány száz jóhiszemű polgárt összetoborzottak vagy besoroztak akár mily úton, módon. Mindannyian azon hiszemből voltak, hogy a választás még az ő beiratkozások előtt történt, de bíztak, hogy oly tisztjeik vannak, kik társaik szabad választásának köszönik rangjokat. Ily visszaélések több ízben napfényre kerültek, és néha azon egyének egyszerű eltávolításával végződtek, néha komolyabb véget is értek; így p. o. Sappia, október első napjaiban, százada által elfogatott, mivel azt a városháza ellen akarta vezetni.

Az „Internationale“ szervezetében a sectió képezi a „sejtet“, melyből minden tovább fejlődik. E sectiók többnyire czéhszerű *) társaságokból — mint a *trade's unionok* Angliában, *corps de métier* Frankhonban és *Gewerkschaften* Németországban — alakulnak és a socialismus nekik fontos szerepet osztott ki. Míg a czéhszerű egyesületek leginkább kölcsönös segélyezési célokból, (legfőbb mint *sociétés de résistance* közös „strikeolás“ végett) alakultak, már a sectióban egyesített czéhek számra, szervezkedésre nézve egész más színben tűntek föl. Az egyesült czéhek fognak a jövő „commune“ alapját képezni, melyre a további foederatív alakzatok épülnének. A kormány helyébe lépne az egyesült czéhek uralma; földék és egyéb termelési eszközök, mint gépek stb. a társadalom

*) A „czéh“ szót mindig csak e socialistikus értelmében használom.

tulajdonává válnak, a társadalom pedig úgy szerveztetik, hogy minden embernek czéhhez kell tartoznia, mivel mindannyian szellemi és testi munkára egyesülni kényszerülnek. A jelenkori társadalom megsemmisítése idejében tehát, a mint látjuk, a sectiónak szép szerep, és nem kicsinyelhető hatáskör jutott. A sectióra vonatkozólag még csak azt akarjuk fölemlíteni, hogy mindenféle félreértések elkerülése végett, más czímet (mint p. o. „mutuallisták“ [Tolain találmánya] vagy „communisták“) nem szabad fölvenni. Egyedül „Internationale“ az az orthodox kifejezés!

A sectiók társulása a „foederatió“. A foederatióban minden sectió egy delegátus által képviselteti magát. A foederatió a közvetítő a sectió és a központi vagy főtanács közt. „Azon tanács“ — úgymond Oscar Testut idézett munkájában — „a czéhek különféle érdekei védelmével van megbízva; például bérkérdésekben. Továbbá társadalmi és nemzetgazdasági kérdések tanulmányozása, és a munkások egyesítése a töke által való kizsákmányolás ellen, tartozik hatáskörébe. Tartozik a munkásosztályban toborzani, a munkásoknak az „Internationale“ czéljait és alapelveit magyarázni, velök a szervezetet megismertetni és alakulásukat rendszeres egyletekben elősegíteni.

Havonkint tartozik a foederatió a főtanácsnak jelentést tenni saját állapotáról, s a hatásköréhez tartozó sectiók pénzügyi helyzetéről és azok általános administrációjáról.

A foederatió határoz a beérkezett kölcsönkérvények fölött, a strikeok időszerűsége fölött, a congressusi képviselők elküldése fölött, csatlakozni vágyó egyletek fölvétele vagy visszautasítása fölött, stb. Meg van bízva a főalapszabályok pontjai, úgy mint a congressus határozatainak végrehajtásával. A főtanács tudósítványai mind hozzá intéztetnek, mely tudósítványok a delegátusok által a sectióba szivárognak, úgy mint viszont a sectió kérvényei és egyéb közleményei csak az ő kezén juthatnak a főtanácshoz. Minden foederatió önálló alapszabályokkal bírhat, a mennyiben nem foglaltatnak azok-

ban oly pontok, melyek a főalapszabályokkal ellentmondásban vannak.“

A czéhek, sectiók és foederatiók fölött épül az általános congressus kupolája. Általa, magában foglalván valamennyi a nemzetközi programm alapján létesült egyleteket, nyeri az „Internationale“ jellemző, nemzetiség nélküli, sőt nemzetiségi eszme ellenes jellegét. Benne összpontosúl a teljhatalom, melynek végrehajtója a főtanács, mely utóbbi a congressusnak föltétlenül felelős.

„A főtanács“ — Testut szerint — „tartozik minden congressuson egész évi működéséről jelentést tenni. Ő összeköttetésben van a foederatiókkal, az általuk hozzá intézett kérdésekre felel és ha azokat általános érdekűeknek találja, a congressus napirendére kitézi. Hatáskörébe tartozik a congressusok szervezése, mi végett a tárgysorozatot előre közlést teszi és gondoskodik, hogy a foederatiók levelező titkárai által értesíttessenek. Tartozik köztudomásra hozni a munkásosztályok állapotát minden országban, az együttes működésre (cooperation) alapított társulatok viszonyait, a bérek nagyságát, a strikeokat és azok eredményét, az egyesület létszáma szaporodását vagy csökkenését stb.

Ha egy oly nagy fontosságú esemény adja elő magát, mely a szövetség létét fenyegeti vagy annak jellegét változtatja, ha a szövetség megtámadtatik, vagy ha egy nagy csapás mérendő általa, a főtanács manifestumot bocsát ki, mely több ezer példányban különféle nyelveken nyomattatik és melynek terjesztéséről a munkásvilág központjain gondoskodni tartozik. Az ily manifestumok zárszavai a következők: „A nemzetközi munkásegység főtanácsa nevében; következnek valamennyi titkárok aláírásai.“ Minden nemzet a főtanácsnál titkárral bír; azok által vezetetik minden ország levelezése. A főtanács az „Internationale“-ban a végrehajtó hatalom szerepét viszi és annak következtében folytonosan működésben van. A congressus megtartásáról kellő időben intézkedik, azonban annak napját, melyet a congressus maga mindig egy

ével előre megállapít, csak az éven belül változtathatja, úgy hogy az egyik congressustól a másikig hosszabb időköz mint egy esztendő nem lehet (természetesen csak elméletben, mert tényleg már lefolyt több. év congressus nélkül). A főtanács ezek szerint úgyszólván egy nemzetközi ügynökség, melynek segítségével a munkások egyesülése folyton megőrizheti nemzetközi jellegét; így eszközölhető, hogy a socialisták actiója mindenütt közös és egyöntetű legyen, minden országban egy és ugyanazon céljuk lévén „a munkásosztályok föl-szabadítása politikai eszközök segítségével.“

Tényleg London a főtanács székhelye, azonban nincs azon városhoz kötve, hanem tetszés szerint változtathatja „residentiáját,“ t. i. mehet oda, a hol megtűrik.

A mint ezekből látjuk, az „Internationale“ szervezete foederalistikus, és alig volna tökéletesebb központosítás fölfelé s teljesebb decentralisatió lefelé képzelhető, bármily foederalista államéletben, mint a milyen e szövetségben keresztül vitetnék, ha egész szabadon ültethetné át rendszerét a gyakorlatba. Hogy mily nagy erő kifejtés lehetséges ily szervezet mellett, és mily fölforgató hatalommá nőhetné ki magát, ha fejlődése háborítatlanul történnék, szembeötlő. „Minden része“ — szól dr. Jäger — „a nagy nemzeti foederatiótól le a sectióig és czélig, önállóan igazgatja ügyeit; az összesség csak a közös cselekvés általános alapelveit állapítja meg, melyek keretében az egyesek tetszésök szerint mozoghatnak és szervezkedhetnek, a mint azt épen hely és idő kívánja. A hol a kisebb egyesülés ereje elégtelen a szövetség magasabb fokai, végre pedig az egész szövetség lép a harcra. A legerősebb hatalom tartóssága a helyi erők szabad kifejtésében gyökerez, és bizonynyal — korunk általános socialistikus hajlamai mellett — e széles alapra fektetett szervezet legjobban segítette elő a szövetség gyors terjedését és szaporodását.“ Az „Internationale“ rendszere gyökerez tehát, a mint látjuk, a közép-korhoz hasonló szoros czéhszervezetben, a melyből foederalista alakzatai kifejlődnek, hogy végre a végrehajtó hatalomban

összpontosuljanak. A socialismus irodalmában Thünen: *Der isolirte Staat* és Marlo (Winkelblech): *System der Weltoekonomie*, némileg Schöffle tanár is, képviselik a foederalismust, mint államformát, mely tagadhatatlanul ily alakban az „Internationale“-nak közeli szellemi rokona.

Az „Internationale“ eszmeifejlődése története leginkább congressusai történetéből ismerhető föl, melyre most már áttérhetünk.

Az első általános congressus, az alapító, Genfben tartott 1866. szeptember hó 3-ától 8-áig. Jung óras elnöksége alatt 60 képviselő jelent meg 25 sectió és 11 cooperatív társulat nevében. A congressus elfogadá a már említett alapszabályokat és szervezési módozatokat, és tárgyalta a következő, a sectiókkal előre tudatott, napirendet: 1. A munkásegysületek, azok múltja, jelenje és jövője, ünnepnapok és strikeok; 2. elemi és szakoktatás; 3. női és gyermek-munka a gyárakban, erkölcsi és egészségügyi szempontból; 4. a munkanap rövidítése, annak célja, hordereje, erkölcsi következményei; a munka-kötelezettség általánosítása; 5. a czéh, annak elméleti és gyakorlati oldala, a cooperatió, annak eltérésében a tulajdonképeni társulástól; 6. a viszony tőke és munka közt, a külföld mint versenytárs, kereskedelmi szerződések; 7. egyenes és közvetett megadóztatás; 8. nemzetközi intézmények: kölcsönös hitel, papirpénz, mértékek, pénzek, nyelvek; 9. Oroszország befolyásának megsemmisítése Európában azon elv alkalmazása által, miszerint a népek jogosultak önmagokról rendelkezni; Lengyelország helyreállítása socialdemokrata alapon; 10. az álló hadseregek viszonyukban a termeléshez, 11. vallási alapeszmék, befolyásuk a társadalmi, politikai és szellemi mozgalmakra; 12. egy társaság alapítása kölcsönös segélyezésre, s erkölcsi és anyagi támaszúl a czéh árvái részére.“ Minden a mi a társadalmat és egyént érdeklí, e programmban foglaltatik. Vajon mily emberekből kellene egy congressusnak állani, mely illetékes akarna lenni mind e kérdések megoldására? De azon hatvan munkás, megengedjük,

hogy volt köztük egy Marx és egy Blanqui is, összegyűlt és elég merész volt e kérdéseket megvitatni és azokra határozatot is hozni. Nem követhetjük azokat részleteikben, de két mozzanatot akarunk kiemelni, a congressus nevelésügyi határozatait és egy a programban nem foglalt fontos kérdést, mely elvi jelentőségű: a tulajdonjog kérdését.

A nevelésről a következő, Marx eszméi által erősen befolyásolt határozatot hozta. Kimondatott: Ne legyen se atya, se munkaadó jogosítva gyermekmunkát másképp használni, mint összekötve neveléssel. Nevelés alatt három dolog értendő: 1. Az ész fejlesztése; 2. a test fejlesztése, a mint az iskolákban tornázás vagy katonai gyakorlatok által szokott történni; 3. műtani nevelés (technologische Erziehung), mely a különböző termelési processusok általános alapelveit magyarázza, és egyúttal a gyermeket és ifjúságot a különféle iparágak főműszereivel és azok használatával megismerteti. (A francziák ez egész nevelési rendszert az „enseignement intégral“ kifejezésbe foglalják össze.) Egy fokozatosan előrehaladó tanfolyami rendszer képezze az osztályozás alapját, melyben a fiatal munkások testileg, szellemileg és műtanilag képeztetnek és neveltetnek; a műtani iskolák költségei részben az ott készülő munkák által fedeztessenek; ha a munkásban egyesülni fog a képesség fizetett, termelő munkára s a szellemi műveltség, testi erő és műtani ismeret — akkor annak magasan kell fölemelkedni az aristokratia és bourgeoisie színvonala fölött; az ifjúság műtani nevelése legyen elméleti és gyakorlati, nehogy a tervezett iskolákból munkafelügyelők (egy oly osztály, melyet a socialisták még jobban gyűlölnék, mint a tőketulajdonost, mert közelebb áll hozzájuk és a munkásosztályból származik) jöjjenek ki, munkások helyett.

E rendszerről, mely szintűgy lényegére mint szervezetre kitűnő, alig kell megjegyeznünk, hogy véleményünk szerint épen nem nevezhető kivihetetlennek és hivatva van a társadalmi kérdések megoldása történetében fontos tényezőül szerepelni. Az általános és szakműveltség egy bizonyos foka

ily úton csakugyan köztulajdonná válhatnak, és kötelessége a társadalomnak legalább ez irányban mindent megtenni, a mi tőle telik. A valóban művelt munkás nem fog utopiák vagy csalfa ígéretek által fölizgatható és elesábítható lenni, legalább bizonynyal nem oly könnyen mint az olyan, ki a pálinka uralma alatt áll; hogy továbbá a műveltség takarékosagra vezet, megdöntött házasságkötést és gyermekszaporítást idéz elő — tagadhatatlan igazság. Azért véljük a nevelésben fölismereni azon emeltyűt, mely egészen természetes módon, a többi osztályok legkisebb megrövidítése nélkül, emelné föl a munkást a többi polgári osztályok színvonalára, és megengedné forró vágya kielégítését, az általános szavazati jog megadását és avval együtt az ő polgárosulását.

Ez eltérésért az olvasó bocsánatát kérvén, visszatérünk tulajdonképeni tárgyunkra. Említők, hogy a tulajdonjog kérdése az első congressus tárgysorozatán nem lelhető, pedig a mint előadásunkban több ízben volt alkalmunk megjegyezni, a socialismus lényege a tulajdonjogi kérdés. Mindenesetre föltűnő é körülmény és talán csak azon óvatosságnak tulajdonítható, melylyel az új szövetség vezérei tartozni gondoltak neophyteinek, kiket még nem eléggé véltek megerősödvé az új tan dogmaiban. Azonban gazdag kárpótlást szerzett magának ez irányban, már a második, lausannei congressuson, mely 1867. szeptember hó 2-án Dupont elnöksége alatt gyűlt össze és szept. 8-áig tartott. E congressuson a képviselők száma 71 volt. Azon hangulathoz képest, mely e gyűlésben uralkodott, a genfi mérsékeltnek nevezhető, ámbár csak a harmadik, brüsseli congressuson tört ki azon nyílt harc, mely a modern társadalmat egész terjedelmében akarja megsemmisíteni.

A lausannei congressuson a Schultze-Delitzschféle munkásegyesületek ellen irányoztatott a főcsapás, továbbá kimondatott: „Az államot (nem a modern államot, hanem a socialista államot kell ezalatt értenünk) kell a szállító-, forgalmi és közlekedési vállalatok tulajdonosává tenni, hogy a nagy tár-

sulatok monopoliuma megsemmisüljön, mely társulatok a munkásosztályokat önkényes törvényeik alá hajtják s az emberi méltóságot és az egyéni szabadságot megtámadják.“ Bármenyre vagyunk magunk is hívei azon, újabb időben Wagner A. által oly meggyőzően kifejtett álláspontnak, hogy az állam legyen a közlekedési eszközök tulajdonosa és ne rovasék a magántársulatok által, saját egyéni hasznukért, oly óriási szállítási adó a kereskedelemre és közvetve a fogyasztásra, nem szabad ez álláspontot a socialisták álláspontjával összezavarni. Azon „megtámadása az emberi méltóságnak és egyéni szabadságnak“ a nagy társulatok által, előttük nem azért förtelmes, mert a termelést és kereskedelmet nehezíti és sújtja — ez utóbbiak nekik ép oly „emberi méltóság ellenesek“, mint a vasúti vagy hajózási társulatok magok — hanem egyedül azért, mivel a „capitalistikus“ rendszernek legnagyobbszerű és legszembeötlőbb tüneményei, mert szerintök azon szelvények értéke, mely évenként „munka“ nélkül a tőketulajdonos ládájába gyűl, nem azt illeti, azon érték a vasut stb. munkásaitól bitoroltatik. A tőke külön, munkanélküli jövedelemre nincs jogosítva. E két kérdésben vívatott a magántulajdon ellen Lausanneban az előörsi csata. A mint említök, csak a harmadik congressuson, mely Brüsszelben 1868-ban, szeptember 6-tól 13-ig, Jung elnöksége mellett, 90 képviselővel, tartatott meg, izentek hadat az egész társadalomnak. A congressus elején a strikekérdést vitatták meg. Miután elismerték, hogy a tőke és munka közti harc jelen stádiumában a strike nemcsak jogosult, sőt szükséges, azt bizonyos szabályok alá kell vetni. A strike szükségessége vagy annak mellözése választott bíróságok által döntendő el, esetről esetre. Kimondták továbbá: A gépek és minden egyéb termelési műszerek a munkások tulajdonát képezik, tehát azokat csak a munkások érdekében szabad használni. A sectiók fölszólíttatnak „egy haszon nélkül működő váltóbank eszméjét“ alaposan tanulmányozni. (Wechselbank zum Selbstkostenpreise.)

E határozatok, melyek közül a második Proudhon

„*gratuité du crédit*“ tervezetéből veszi eredetét és tisztán utópista alapú, mivel tőke = fölhalmozott munka, tehát haszon nélkül nem képzelhető, mert oly munka, mely fölösleget nem hágy, nemzetgazdaságilag nem létezik — e határozatok mindannyian már az egyéni tulajdon ellen lévén irányozva, alkalmasoknak mutatkoztak a kedélyeket előkészíteni a tulajdonkérdés általános megvitatására és a londoni vezetők (Marx, Eccarius, Engels, Bakunin stb.) értelmében való eldöntésére. „A tizenhatodik ülésben *) Murat fölolvassa a titkos bizottság által elfogadott határozatokat, melyek egy formális törvényt képeznek a tulajdon általános elfoglalására. E reformátorok szerint a kőbányák, a kőszénbányák, a vasutak stb. a „társadalmi összesség“ tulajdonát képezik, (t. i. azon összességét vagy államét, mely általok újonnan szervezendő volna), mely azokat munkásegységekre ruházná át. E gazdasági mozgalom — a socialisták szépen hangzó kifejezésével élve — hivatva lesz a munkálásra alkalmas telkek és földek köztulajdonná válását társadalmi kényszerűséggé tenni. E telkek és földek földművelő-társulatoknak lesznek átadandók, épúgy mint a bányák és vasutak bányász- és vasúti munkás-társulatoknak. Végre a csatornák, a távirdai vonalok és erdők a társadalom köztulajdonában fognak maradni.“ Sokkal egyszerűbb lett volna — mint Villetard megjegyzi — oly tudományos ízű szólásmódok helyett mint „gazdasági evolúció“, „társadalmi collectivitás“ stb. egyszerűen és világosan kimondani: Mink mind a földi javakat magunkhoz akarjuk ragadni, először azon kitűnő oknál fogva mivel épen azokra kedvünk van, másodsor pedig azon még kitűnőbb oknál fogva, mivel elég erősöknek érezzük magunkat azokat elfoglalni.

A szavazásnál jelen volt negyvenkilencz képviselő közül harminczan ez örültségekre rászavaztak, négyen ellene,

*) L. Moritz Busch: *Geschichte der Internationale* 146. sk. 1.

tizenöten pedig nem szavaztak. Az utóbbiak közül Tolain, később a francia parlament tagja, a következő nyilatkozatot olvasta föl:

„Tekintve, hogy a tulajdon kérdése csak az utolsó ülésben tétetett a napirendre, hogy általános, úgy mint különösen agronomiai szempontból a kérdés csak nagyon elégtelenül tanulmányoztatott, hogy szemben a küldöttek egy részének nyilatkozatával, miszerint magokat elegendően tájékozva nem érezi, természetesebb lett volna a kérdést egy jövő congressusra utalni, az alulirott küldöttek, kik vagy nem szavaztak, vagy nemmel szavaztak, a felelősséget e szavazatért visszautasítják.“

Tolain és pártja e nyilatkozatára heves vita támadt. A belga communista Paepe, Tolain és pártja következtetését és a socialismust magát kitűnően jellemző beszéddel válaszolván, többek közt mondá: „Mi csupán a földbirtokra terjesztjük ki azon elveket, melyeket Tolain és társai, kik a földbirtokközösség ellenei, a bányák, vasútak, csatornák, utak stb. nézve készséggel elfogadnak. Tehát ezen a helyen egyáltalában nincsenek az egyéni tulajdonnak hívei. Tehát mi mindnyájan többé kevésbé communisták vagyunk, ha a bizottság érvelései communismusnak nevezendők. Hisz' mi tényleg nem kívánjuk, hogy az állam földműves legyen, vagy a mezőgazdasági munkásokat bérebe fogadja, mi azt ép oly kevésbé kívánjuk, mint azt, hogy az állam bányász legyen és a bányászati munkásokat bérebe fogadja. A mit mi kívánunk, nem más, mint hogy az állam a földeket és telkeket olyformán ruházza át földművelő társulatokra, mint a bányákat, vasutakat stb. nagy munkástársulatokra. Miért kövessünk más eljárást a bányával, a föld alatti telekkel, mint a termőfölddel, mely tulajdonképen nem egyéb mint egy bánya a föld felszínén, egy bánya, melyből növényeket nyerünk, a helyett, hogy ásványokat, köveket, érczeteket vagy szenet nyernénk?“

Előttünk is valóban lényegtelen az eltérés Tolain és

Paepe közt. Tolain nevezheti magát „mutualistának“ és állíthatja, hogy az egyéni tulajdon fentartandó, csupán a tőke jövedelmezősége törlendő el, úgy hogy minden haszonbéri szerződés vételszerződéssé váljék. A józan ész előtt azon csekély árnyalat, mely azon férfiakat egymástól megkülönbözteti, azon távolságnál fogva, melyben mindkettőjüktől áll, nem lesz kivehető, és az egyik oly communistának látszik, mint a másik.

Mily szellem uralkodott azon congressuson, azt az elnöki (Dupont) zárszó is vérvörösen megvilágítja: „A mit meg akarunk buktatni, nem a zsarnok, hanem a zsarnokság. Nem akarunk többé kormányokat, mivel a kormányok adók által agyonnyomnak bennünket, nem akarunk hadseregeket, hisz' a hadseregek kaszabolnak és gyilkolnak minket; nem akarunk vallásokat, mert a vallások megfojtják az eszt.“

A baseli congressus, mely 1869. szeptember 6-án vévé kezdetét, azon boszorka-ünnep folytatása volt. Azon már a magántulajdon szószólóra nem akadt. A magántulajdonnak — mondatott — mely bitorlásból és erőszakból ered, kell hogy ismét azon ősrégi tulajdon előtt hátráljon, mely szövetségekké szervezett községek által szabályoztatik (par les communes organisées fédérativement). Majdnem egyhangúlag határozatott: 1. A társadalomnak joga van a magántulajdont földek és telkek fölött megsemmisíteni, hogy az ismét előbbeni közösségébe visszatérjen; 2. szükséges, hogy telek és föld közvagyonná váljék. Mily következtelenség uralkodik az „Internationale“ congressusán, mily kevésbé tudja annak többsége saját határozatai horderejét megbírálni, kitünik azon körülményből, hogy ugyanazon baseli gyűlés, mely ma a magántulajdont majdnem egyhangúlag eltörölendőnek declarálta, holnap az örökösödési jogot fentartandónak nyilvánította, ellentétben a főtanács következetes előterjesztésével, mely indítványba hozta, hogy az örökösödési jog tökéletesen és gyökeresen elvetendő. A szavazásban 32 igennel, 23 nemmel, és 17 nem szavazott.

Hiába szónokolt Bakunina „társadalmi végrendezésről“*) (liquidation sociale), mely „azon érzelmek után ítélve, melyeket a bourgeois társadalom a munkások iránt táplál és nyilvánít, nem lehet békés végrendezés“ és „hogy a szülőkről a gyermekekre ne maradjon egyéb, mint a szülők szokásai,“ úgy látszik mégis, hogy azon küldötteknek, kik gyermekeikre egyebet is remélhettek hagyhatni, „mint egy ócska zubonyt vagy nadrágot“ azon érvek nem voltak elég hatásosak. Hiába tagadja az Internationale, lakik minden ember szívében egy ösztön, melyet sokáig el lehet némítani kábító tanok által, mely végre mégis kitör, ha családjáról, tulajdonáról van szó és érvényesíti hatalmát. A tulajdon nem „történelmi kategória!“ Az az ember természetében gyökerez és első mozzanata a keletkező civilisációnak! Azt nem lehet határozatokkal eltörölni, mert tartani fog a míg emberek fogják e földet lakni, a mint tart mióta lakják. De szerfölött jellemző a baseli congressus határozata különben is. Azon emberek, kik készséggel törülnek el oly jogokat, melyeket ők véletlenül nem gyakorolhatnak, nagyon is meggondolandó dolognak tartják utódjaiktól megvonni saját szorgalmuk és munkásságuk eredményét!

Nevezetes még a baseli congressus arról, hogy a tanügy ismét napirendre kerülvén, az előbbi congressusok határozatait megerősítették egy kis radikális toldalékkal, hogy: „Minden vallás-oktatásnak a tantervből ki kell hagyatnia.“ A munkások által annyira óhajtott „általános választási jog“ a congressusokon állandó tárgy, és Marx annak erélyes szószólója. Csupán mint curiosumot és mint példát, hogy radikalismusában néha mily nevetséges gyermekekre vetemedik az Internationale,

*) „Társadalmi végrendezés“ alatt — Bakunin saját értelmezése — a jelenlegi tulajdonosok jogszerű kisajátítását értem, a politikai és jogi állam eltörlése által, mely az egyedüli biztosítéka és szentesítője mindannak, mi jelenleg tulajdonnak és jogászilag jognak nevezetik, és pedig a tényleges kisajátítást oly gyorsan, oly alaposan, a mint az csak az események és dolgok hatalma által eszközölhető lesz.

említem föl, hogy az elnöki czím eltöröltetése kimondatott, mivel az mint monarchikus vagy hatóságszerű czím, egy munkástársulathoz nem illó, nem méltó.

A baseli congressus az Internationale elveit, melyeket tényleg alkalmazni rövid idővel utána a párisi commune véres kísérletet tett, már egész meztelenségökben bemutatta a világnak, úgy hogy a későbbi congressusok története csak a megbeszélt congressusokon hozott határozatoknak ismétlését és megerősítését említheti föl. Ha a congressusok története megismertette velünk az Internationale elméletét, tekintsük meg már most azon hatalmi eszközöket, melyekkel rendelkezik. Fegyverei három rendbeliek: Létszáma, pénzereje és sajtója.

A mi az Internationale „létszámát“ illeti, nagyon nehéz annak valódi magasságáról meggyőződést szerezni. Míg a szövetség maga a szövetséges tagok számát óriásilag nagyítja, hogy egyrészt a bourgeoisokat és kormányokat rémítse, másrészt pedig épen állítólagos elterjedtsége által a bátortalanokat és még ingadozókat ügyének megnyerje, ellenben a bourgeois párt gyakran túlbuzgó hívei ellenkező irányban és indokokból oly számokat emlegetnek, melyek bizonynyal a valóságos létszám alatt állanak. Testut (id. m. 278. l.) 1871-ben a tagok számát Európában és Amerikában 5 millióra teszi, a mi roppant túlzás; a bécsi *Tagespresse* egy régebben megjelent cikkben 2 millió fölül tette a tagok számát, melyekből esnék körülbelül Frankhonra 800,000, Angliára 800,000, Németországra 300,000, Belgiumra 200,000, Olaszországra 100,000, Helvetiára 60,000. Ez is a valót messze túlhaladja. Busch szerint, ki állítólag oly okiratból merít, mely némi hitelességre igényt tart, Frankhonban 80,000, Angliában 70,000, Belgiumban 20,000, Helvetiában 14,000, Németországban 28,000, Spanyolországban 9000, Olaszországban 16,000, összesen 237,000 tagja volna a szövetségnek. Véleményünk szerint még e szám is igen erős és valószínűtlen, habár a föntebbi állításokhoz képest mérsékeltnek nevezhető. Ugyanazon forrás a szövetség jövedelmét 5—6 millió tallerra

teszi; már e tételben foglalt túlzás is következtetni enged a tagok számát illető adatok csekély hitelességére; szerinte minden tag 2 tallért fizet, de „vannak gazdag nagybirtokosok és bankárok, kik nagy összegeket fizetnek a pénztárakba, mivel már most jó lábbon akarnak állani a szövetséggel.“ E sorokat mosoly nélkül még egy stoikus is alig tudná elolvasni. A mi a két tallér díjt illeti, melyet minden tag a pénztárba fizetni tartozik, ismét túlzás. Az alapszabályok szerint a szövetség minden tagja fizet 50 centimes beiratkozási díjon kívül — melyért megkapja a tagsági bárczát és egy alapszabály-példányt, — 10 centimeot évenként az általános szövetségi költségek fődözésére, továbbá fizeti a foederatiói járulékot melynek magassága autonom határoztatik meg. Párisban és Lyonban 10 centimet fizetnek havonként, a mi körülbelöl $\frac{1}{3}$ tallér. De még e kis járulék sem folyik be minden nehézség nélkül az egyesület pénztárába, a mit a baseli congressus azon határozata bizonyít, mely szerint: „Jövőben csak oly sectiók vagy foederatiók küldöttei vehetnek részt a szavazásban, melyek díjaikat pontosan befizették.“ Evvel azonban a szövetség áldozatkészségét nem akarjuk tagadni. Számos eset fordul elő, midőn a munkások nagy összegekkel, fillérenként összeszedve, támogatták a tőlök távol vagy közel eső, idegen vagy rokon nemzetbeli munkástársaikat munkaszünetelések alkalmával. Nézetünk szerint nem is oly fontos körülmény, hány rendes fizető tagja van az Internationalenak jelenleg, vagy mennyi annak a rendszeres évi budgetje. Nagyon tévedne az, ki azon szövetség hatalmát és jelentőségét ily adatok szerint ítélné meg. Az Internationale csak a csapatkeretet képezi, mely könnyen kiegészíthető teljes hadsereggé, ha a vész órája üt; az neveli a tiszteket és vezéreket; a hadsereg maga csak annyira van előkészítve, hogy majd megérthesse a jelszót és nem is fogja tudni kiért és miért harcol, habár az ő vére fog leggazdagabban folyni. A nép sorsa újra meg újra csalatkozni és — óh boldog! — mégis tud még mindig hinni és remélni.

Míg Lasalle (1863-ban) nem volt képes egy lapot alapítani eszméi népszerűsítése és terjesztése végett, jelenleg Testut szerint 29, általa egyenkint megnevezett, lapról rendelkezik az Internationale, melyek egy más forrás szerint 180,000 előfizetővel bírnak.

Ez rövid nyolcz év alatt sikerült az Internationalenak. Mily szellem uralkodik e lapokban, könnyen képzelhető ugyan azok után, a miket a szövetségről tudunk, mégis fogunk olvasóinknak azokból egy kis csokrot gyűjteni, mely — azt előrebocsáthatjuk — nem lesz szerfölött illatos.

A *Solidarité* april 11-én 1869. a következő programot teszi közzé: „. . . . A szövetség magát atheistának nyilvánítja; az egyházi szertartások, a felekezetek eltörlését akarja; a hit helyébe lépjen a tudás, az isteni igazságot váltsa föl az emberi; a házasság mint politikai, vallási, jogi és polgári intézmény megszűnik.“

1869. april havában történt azon híres strike Seraingban (Belgium), mely csak a katonai hatalom beavatkozása után szűnt meg és pedig nem minden vérontás nélkül. Ezen esetről beszél a brüsseli *Internationale*: „Hajdanában a népek esküdtek össze a zsarnokok ellen, mai nap megfordítva állnak a dolgok. . . . Csak a bourgeoisie érdekében lehet munkásmozgalmakat előidézni, mivel ez alkalmat szolgáltat neki azon rabszolgákat kiirtani, rájuk ijesztani és így a socialista mozgalmakat megakadályozni. Ille fecit cui prodest. Ez alapelv szerint követeljük bourgeoisienk főemberei, t. i. nagy iparosaink, nagy pénzembereink, nagy kereskedőink, gazdag tőkepénzeseink, nagy földbirtokosaink és azok nyilvános ügynökei — elfogatását, úgymint becsukott társaink azonnal szabaddá bocsátását, a seraingi és frameriesi martyrok vééréért azok felelősek, kik ontották.“ Ugyanazon lap april 3-án 1870.: „Azt mesélik, hogy Tomyris, a maszagéták királynője, midőn Cyrus által megtámadtatott, fiát egy csatában szerencsétlenül elveszítvén, fájdalomában megesküdtött, hogy megbosszulja magát, és valóban sikerült neki ellenségét hatalmába

keríteni. Levágotá fejét, s azt egy vérel telt tömlőbe dobván, kiálta: Te szörnyeteg, légy vérittas, mivel annyira szomjuzol rá. Úgy-e, bourgeois uraim, önök lelövetik a munkásokat, kik kizsarlóik ellen fölkelnek, — önök is szeretnek vért ontani. Jól van, majd vérbe fogjuk nyomni orraikat és kényszeríteni önöket azt az utolsó cseppig fölnyalni.“ A bírákról is közöl az *Internationale* (dec. 12. 1869.) egy czikket,[?] melyből néhány sort kivonunk: „A belga bírói kar rothadásában annyira elő van haladva, hogy egyetlen a maga nemében. . . . Bonhorst polgár 28 napi vizsgálati fogság után megjelent e ringy-rongy nép előtt (gredins), kiket bíróknak neveznek. . . . A bírák el nem mozdíthatók és sérthetetlenek, az igaz, de mégis megeshetik, hogy egy szép napon fölfüggesztetnek egy kötélre.“

Azt hiszem, hogy e néhány mutatóvány — megjegyzendő, nem a legdurvábbak, melyeket közölni itt nem igen lehetne — az irányt és formát elegendően jellemzi. Azonban az *Internationale* sajtójától még nem vehetünk végbúcsút, mivel még egy érdekes körülményre csak abból nyerhetünk fölvilágosítást. Ez az *Internationale* viszonya a párisi commune-forradalomhoz.

Az *Internationale* befolyása a párisi forradalomra még nincs egészen földerítve. Sokkal közelebb állunk még azon eseményekhez, semhogy a történetírás már most meg tudná különböztetni a pártoskodó ráfogást a valótól; a szenvedélyek még sokkal jobban uralkodnak a kedélyeken és a forradalom élő vezérei még nem érezhetik magokat talán följosgositva a tiszta tényállást köztudomásra hozni. Ha tehát nem is lehet okiratszerűen bebizonyítani, hogy az *Internationale* tervszerűen járt el azon forradalom előidézésére nézve és hogy ő egyedül felelős azért, annyi bizonyos már most is, hogy a commune világosan azon szövetség elveit vallotta, és azon alakban szervezkedett, melyet a socialismus a jövő államának kölesönözni akar, s bizonyos azon körülmény is, hogy utólagosan az *Internationale* sajtója az egész ügyet magáévá tette.

Villetard és Busch előadásait követve, be fogjuk bizonyítani ez állításunkat az *Internationale* sajtójából, s Marx egy röpiratából. A német lapok mind, a commune forradalom végével, dicsérő nekrológokban emlékeznek meg arról és azon reménynek adnak kifejezést, hogy a dráma ismételtetni fog, kedvezőbb kimenetellel. 1872. május 29-én a *Chemnitzer freie Presse* gyászkeretben egy vezércikket közöl: *A commune végnapján*. Azt mondja annak folyamában: „Két hónapja mióta Páris munkásai a hatalmat megragadták és az emberszeretet zászlóját kitűzték. . . . Egyik oldalon álltak a világ proletárai és büszke bizalommal néztek a commune embereire, kiket ők, helyesen ítélve, a jelenkori socialis háború elővédének tekintették. . . . Könnyen történhetett volna, hogy Párisban a commune győz és megszólal a közriadal az általános keresztes háborúra a gézengúzok ellen.“ A *Tagwacht*, a német-schweitzsi szövetségesek közlönye, szól: „A forradalom jelen alakja, a commune, elesik mint egy mártyr; de a bourgeoisok nem gyilkolhatják meg a forradalmi eszmét, a commune haldokló alakja csak az avatatlanokat rémítheti és ijesztheti. . . . A bourgeoisie most a commune elestét oktalan bachanáliákkal ünnepli, míg egy újabb és hatalmasbb forradalom villámesapásai majd öt örök éjszakába sülyeszti.“ Egy, 1871-ben augusztus hóban, az osztrák munkások közt terjesztett manifestum mondja: „Húszezer demokrata munkás meg akarván szabadítani a világot a papok és tőketulajdonosok századokon tartó zsarnokságától, részben börtönben sínlődik rabigában, részben meggyilkoltatott. Paloták, épületek és emlékszóbrok égjenek rommá, hadd lásák ellenségeink, hogy tudunk bosszút állni; mert a tűzvész a gazdagok rémülete! Testvérek! Legyen jelszavunk a „tűz,“ mely testvéreinkért bosszút álland és szövetségi művünket megkoronázza.“ A francia sajtó versenyez a némettel kifejezései vadságában és dühe fékezhetetlenségében. Így a párisi *Égalité* 1871. május 17-én: „A nép elpusztította a barbárság emlékoszlopait és a monarchikus prostitutió szentélyeit. . . .

Csak egyetlen egy óhajnak adunk kifejezést: bárcsak e tűzvész a tartományok népét fölvilágosítaná és szívökben a bosszú tüzét lángokra lobbantaná azon alávaló haramiák ellen, kik monarchikus rendjüket nem tudják máskép megmenteni, mint a népet kényszerítvén magát a martyr város romjai alatt elégetni.“ Még vadabb junius 10-én: „Gyilkoljátok és üldöztétek a népet! azért szövetségünk nem fog kevésbé kitartó lenni jogait visszahódító harcában; nem fogja addig letenni a fegyvereket, míg gazságtok fölött diadalmaskodott, nem a nemzetközi munkás-forradalom végleges győzedelme napjáig. . . .“

A sajtóra mondhatnók, hogy az végre mégis csak egyes szerkesztők véleményét adja és nem vehető a szövetség véleményének hiteles kútforrásául; azonban gondoskodott a központi tanács, hogy a világ ne maradjon nézetei fölött kétségben. Kibocsátott egy röpiratot, *) mely — a mint Busch bizonyosan tudni akarja — Marx tollából ered. E röpirat világosan helyesli a párisi gyűjtogatást, úgymint a tűszok fölkaszaboltatását, sőt az utóbbi tettért valódi jezsuita-logikával egyenesen Thierst teszi felelőssé. „Darboy érsek igazi gyilkosa Thiers úr. A commune ismételve ajánlkozott az egyetlen Blanquiért kiadni az érseket és bármennyi papot csak kívának. Thiers ezt határozottan visszautasította. Igen jól tudá, hogy Blanquival a communenak egy vezért szolgáltatna, míg Darboy, czéljait mint holttest legjobban fogná elősegíteni.“

Mind ezek szerint nem szenvedhet kétséget, hogy az Internationale, ha nem is teremtője a commune-forradalomnak, annak anyagi és erkölcsi bűnrészese. E politikája a szövetségnek a jobb elemekre visszariasztó hatással volt. Sokan csak most kezdték belátni mily társaságba jutottak, mások pedig nem akarták lelkiismeretöket a commune garázdálkodá-

*) Azon 35 lapú röpirat czíme: *The civil war in France*. Adress of the General Council of the International Working-Mens Association. Printed and published for the Council by Edward Truelove, 256., High Holborn, 1871.

sával terhelve érezni. Ez okokhoz járult még azon körülmény is, hogy a kormányok, melyek mindaddig az Internationale létezéséről alig vettek tudomást, azt országaikban erélyesen kezdték üldözni. Az Internationale frói magok is bevallják, hogy a párisi commune óta szövetségek, mely már nagy virágzásnak indult, hanyatlott. Hogy e hanyatlás tartós lesz-e? Ki tudna erre válaszolni?

Marx elméletei, Lasalle terve, az Internationale határozatai és céljai, végre a commune kísérlete alapján, a socializmus állameszméje, úgymint társadalmi alakzatai és körvonalokban állnak előttünk. A socializmus állama alapszik kényszermunkán, társadalma czéh-kényszeren. Minden ember munkás, minden polgár czéh tagja. Az állam szétporlik községekre, mely községeket lazán összetartja a foederatió. A munka termeli egyedül az értéket, mely munkaidőben méretek. Az egyéni tulajdon úgymint a tőke és annak mindaddig benne rejtett fölhalmozó ereje — a kamat és tőkehaszon — elenyészett. Vallás, család — ezek túlhaladott álláspontok, egy elaggott társadalom előítéletei. Helyeiket elfoglalta az emberi ész és a nemek közti viszonyra nézve a szabad szerelem; a nevelésre nézve a község vagy állam. E nevelési rendszer gondoskodik arról, hogy az emberek szellemileg egyenlők legyenek, úgymint gondoskodik az állam, hogy azok anyagiilag egyenlők legyenek. Az átmenetet a fenálló társadalomból az újba képezendi a „társadalmi végrendezés vagy liquidatió,” mely utóbbi „békés” mikéntjéről a párisi commune kísérletei tanúskodnak!

Alig hihető, és mégis igaz, hogy ezek minden túlzás nélkül képezik a jelenkori socializmus végcéljait és pártprogramját; csupán megfosztva csillámló, tudományosnak látszó piperéjüktől, dialektikus záradékkikötéseitől, föl vannak pontozatai állítva egész merev, meztelen, reactionárius és materialisticus valóságukban. Ki képzelhetne azon elvek

uralma alatt művelt emberiséget? Mi pótolhatná az emberiségnek legdrágább kincseit: a szabadságot, a családot, a hazát, a tulajdont, a vallást? Pedig mindezekről le kell mondanunk a socialis államban, mely a „társadalmi“ czímet viseli ugyan, de épen a társadalmi eszmét semmisíti meg, mivel azt élire állítja és mindazon kellékeitől megfosztja, melyekért azt becsülni tanúltuk.

És mégis miért fél társadalmunk ezen örült programtól, és miért van annak oka attól félni?

Fél, mivel azon eszmék csábítók a proletárság nagy tömegére, mely tömeg nagysága megfordított arányban áll ítélőtehetségéhez, de fél leginkább azért, mivel a társadalom átalakulása nem tartott lépést a megváltozott termelési módokkal és érzi annak következtében, hogy bármennyire túl mennek a socialisták az elérhető határain, mégis van elkese-redettségeknek alapja. Félt, mert a socialismus követel, a társadalom pedig adni vonakodik; pedig el kell hogy határozza magát azon kérdések megoldásához fogni, melyek el nem odázható sürgősséggel előtérbe nyomulnak. A mint említők, több ízben előadásunk folyamában, leghathatósbb társadalmi egyenlítőnek tekintjük a nevelést, még pedig a szakoktatást. De van a társadalom kincstárában még egyéb adható is, mely az által, hogy adatik, nem fogy, hanem ellenkezőleg szaporodik. Azon kincsek közé számíthatók a hitelszervezetek, a munkássegélyző- és munkásrokkant-pénztárak, és mindenekelőtt egy neme a munkával, vagy inkább a bérrel összekötendő biztosításnak. Továbbá egy helyesen alkalmazott fokozatos megadóztatási rendszer, a fogyasztási adók igazságosabb alapra való fektetése úgymint a cooperatióra alapított szövetkezetek terjesztése és elősegítése.

Mindezek, és léteznek, vagy létezhetnek még sok egyéb eszközök is, nem fogják ugyan sohasem a társadalmi egyenlőséget eredményezni — hisz' az lehetetlen, — de be fogják némileg tölteni azon tátongó mélységet, mely most a negyedik rendet a harmadik rendtől elválasztja, és fogják azt ered-

ményezni, hogy a társadalom azon öntudatban, hogy rendeltetésének megfelelt — nem fog többé félni, és nem is lesz oka rá. Mutatja Anglia példája, hogy bár munkásai százezrei vannak *trades-unionok*ban egyesülve, bár a társadalmi ellentétek szegény és gazdag közt sehol sem oly óriásiak mint épen azon országban, mégis az legkevésbé szenved az Internationale izgatásai következtében, pedig semmi tilalmi eljárást vagy állami beavatkozást nem alkalmazott ellene. Annak egyedüli oka a társadalom lelkiismeretességében és áldozatkészségében keresendő. Oly állam, mely évenként nyolcz millió sterlinget költ a szegényügyre, hol a magánbőkezűség versenyre kelt az állammal, hol a munkás jogai, mint általános emberi jogok, biztosítatnak, — ott nincs tere az Internationale előtti félelemnek. Ellenben Németország, szűkkeblű politikája és fukar társadalmánál fogva, legmélyebben van socialistikus lobbanó aknákkal aláásva. Minden rendőri fölvigyzat mellett a „socialdemokraták“ ott ünneplik fényes diadalaikat.

Hazánkban — habár az internationalisták 25 sectióval dicsekszenek, a mi túlzás — a socialismusnak nincs tere. De társadalmunk föladata marad mindamellet a sebek kutatása és gyógyítása. Társadalmunk alapját szabadságunk és nemzeti-ségünk képezi. Ezek, nevezetesen az utóbbi ellen, az Internationalismusnak nincs fegyvere. De különben is hazánk még azon — e részben — boldog országok közé tartozik, hol nem éheznek, s hol a becsületes munka becsületesen fizettetik. De mivel épen most vagyunk azon átmeneti korszakban, melyben mezőgazdasági államból vegyes foglalkozású állammá akarunk fejlődni és kell is hogy fejlődjünk, egy kis jóakarattal és áldozatkészséggel teremthetünk oly intézményeket, melyek a jövő nemzedékeket számos és elkeseredett harcztól megóvhatják, minket pedig hálás elismerésökre érdemesíthetnek.

